

О. В. Бринцев

**Розмежування компетенції
адміністративних
і господарських судів:
проблеми та перспективи**

Харків
«Право»
2007

ББК 67.71 (4 УКР)

Б87

Рецензент

Д. В. Задихайло — завідувач кафедри господарського права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

В оформленні обкладинки використано роботу Л. С. Махніної-Черних «На косе»

Бринцев О. В.

Б87

Розмежування компетенції адміністративних і господарських судів: проблеми та перспективи. — Х.: Право, 2007. — 64 с.

ISBN 966-8467-97-3

Видання присвячене надзвичайно актуальній проблемі розмежування компетенції адміністративних та господарських судів. Автором аналізується історія виникнення цього питання, досліджуються новітні тенденції розвитку вітчизняного законодавства з питань судово-правової реформи та зроблено пропозиції із розв'язання зазначеної проблеми.

Для наукових працівників, викладачів і аспірантів юридичних навчальних закладів, юристів-практиків, а також всіх, хто цікавиться тенденціями розвитку вітчизняного законодавства, судочинства та судоустрою.

ББК 67.71 (4 УКР)

ISBN 966-8467-97-3

© О. В. Бринцев, 2007

© «Право», 2007

Зміст

Вступ	4
1. Сучасні тенденції розвитку законодавства з питань судово-правової реформи	7
2. Визначення компетенції судів за критерієм змісту спірних правовідносин	21
3. Визначення компетенції судів за критерієм суб'єкта спірних правовідносин	28
4. Визначення компетенції судів за ознакою характеру спірних правовідносин	42
Висновки	55
Список використаних джерел	58

Вступ

Як відомо, питання про розмежування компетенції адміністративних господарських судів являє собою сьогодні серйозну проблему¹. Для цього є кілька причин. Часто серед інших вказують на відсутність у законодавстві визначення поняття «публічно-правовий спір». Ця категорія («публічно-правовий спір») використовується у визначенні компетенції адміністративних судів. Згідно зі ст. 3 КАС України: «Справа адміністративної юрисдикції — переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень».

З метою вирішення зазначеної проблеми Пленум Вищого господарського суду України та Рада суддів господарських судів України прийняли постанову про звернення до Конституційного Суду України стосовно тлумачення терміну «публічно-правовий спір» та деяких норм КАС України².

Дійсно, явище публічно-правового спору є новим для української правової системи. За радянських часів зако-

---

¹ Про актуальність цього питання достатньо свідчить лише наявність кількох десятків інтерпретаційних актів вищих судових органів України з приводу розмежування підвідомчості судових справ. Див., зокрема, їх перелік та огляд у *Белянович В. Є.* Господарський процесуальний кодекс України: Наук. -практ. коментар. — К.: Юстиніан, 2006. — С. 95–120.

² *Гвоздецкий А.* Подведение итогов: а воз и ныне там!.. // Юридическая практика. — №10 (428). — 7 марта 2006. — С. 7.

нодавство або взагалі не передбачало можливості спору між приватною особою та державою, або допускало такий спір у суттєво обмеженій формі. За таких умов, зрозуміло, поняття «публічно-правовий спір» не існувало.

Натомість останнім часом, справедливо зазначає А. Т. Боннер, можливість спору про право адміністративне у юридичній літературі сумнівів не викликає. Твердження про те, що у справах, які виникають з адміністративно-правових відносин, не вирішується спір про право, є відголоском давно переглянутої у теорії цивільного процесуального права точки зору, згідно з якою суд лише перевіряє законність та обґрунтованість дій органів державного управління¹.

Відповідно до цього у науковій літературі вже достатньо давно — з 2000, 2001 р. почали активно обговорюватися питання про сутність і визначення поняття «публічно-правовий спір», «адміністративний», «управлінський», «вертикальний» спір. Станом на сьогодні вже існує велика кількість публікацій, присвячених дослідженню цієї проблематики. Перш за все слід назвати таких авторів, як Н. Ю. Хаманьова, Н. Г. Саліщева, А. Б. Зеленцов, В. А. Сьоміна, В. Б. Авер'янов та ін. Отже, існує багато визначень цієї категорії спорів.

У вузькому значенні під публічно-правовим спором розуміють спір, що виникає із суто адміністративних правовідносин, тобто відносин, врегульованих нормами адміністративного права. У широкому розумінні публічно-правовим є спір, що виникає з усіх відносин публічно-правового характеру у сфері державного управління².

¹ Див.: *Боннер А. Т.* Судебная практика по делам, возникающим из административно-правовых отношений // Сов. государство и право. — 1992. — № 2. — С. 142.

² Див.: *Сьоміна В. А.* Проблеми законодавчого регулювання та практики розгляду адміністративно-правових спорів: Дис. ... канд. юрид. наук / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого: 12. 00. 07. — Х., 2004. — С. 16–17.

Іноді публічно-правовим називають спір, в якому хоча б однією стороною виступає суб'єкт владних повноважень¹. Подібну в цілому позицію зайняв і Верховний Суд України, який у постанові від 21. 02. 2006 р. зокрема зауважив: спори, що виникають з публічно-правових відносин за участю суб'єкта владних повноважень, а саме органу виконавчої влади, що реалізував у цих відносинах надані йому чинним законодавством владні управлінські функції, в тому числі на здійснення перевірки позивача та щодо дотримання ліцензійних умов провадження професійної діяльності, є публічно-правовими, вирішення яких відноситься до компетенції адміністративних судів України².

Ведеться жвава дискусія стосовно переліку ознак публічно-правового спору. Обговорюється цілий ряд проблем відносно обсягу поняття «публічно-правовий спір». Зокрема дискутується, чи включаються в це поняття лише безпосередньо управлінські відносини або також і відносини контролю; чи належить до «публічно-правового спору» «конституційний спір»; як відмежовуються «адміністративно-правовий спір» та «адміністративний делікт» тощо.

Тобто можемо констатувати, що це питання є дуже актуальним і загально визнаного поняття «публічно-правовий спір» сьогодні в Україні не існує. Отже, враховуючи відсутність традиційних уявлень про це явище та наявність багатьох дискусійних питань стосовно його обсягу й ознак, визначення цього поняття на законодавчому рівні, на наш погляд, є вельми доцільним.

---

¹ Див.: *Севрюгин В. Е.* Административный суд – центральное звено административной юстиции // Административное и административно-процессуальное право. Актуальные проблемы. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. – С. 414.

² Постанова ВСУ від 21. 02. 2006 р. // Вісник ВСУ. – 2006. – №3 (67). – С. 7.

1. Сучасні тенденції розвитку законодавства з питань судово-правової реформи

Перш ніж зосередити увагу на окремій правовій проблемі — визначення поняття «публічно-правовий» спір, хотілося б зважити на загальний стан речей в реформуванні правової та судової системи держави.

Попри наявність Концепції судово-правової реформи в Україні, затвердженої постановою ВРУ від 28. 04. 1992 р. № 2296-ХІІ, відповідне реформування протягом багатьох років відбувалось без додержання єдиного усталеного плану розвитку. Окремі суспільно-політичні сили, по черзі отримуючи доступ до владних інструментів, спрямовували розвиток законодавства кожна відповідно до свого вектора. При цьому ці сили мали своє індивідуальне бачення плану розвитку країни, а саме ролі держави в економіці (ліберальна чи жорстка), свій погляд на адміністративну, судову систему та ін. Відповідно майже кожний владний прорив характеризувався прийняттям революційного нормативного акта, який на кардинальному рівні суперечив прийнятим раніше. Прикладом такого підходу до реформування матеріального права є прийняття Цивільного та всупереч ньому Господарського кодексу України. В реформуванні судоустрою та процесуальної сфери — створення адміністративних судів і запровадження Кодексу адміністративного судочинства України без відповідного реформування господарських судів та внесення змін до Господарського процесуального кодексу України. В результаті останніх нововведень власне і виникла досліджувана проблема розмежування компетенції.

Вирішення цієї проблеми окремі сили вбачають на глобальному рівні відповідно до Концепції вдосконалення судоустрою та забезпечення справедливого судівництва згідно з європейськими стандартами, затвердженої Указом Президента України від 10. 05. 2006 р. №361/2006. Нага-

даємо, названою концепцією пропонується за спеціалізацією будувати систему судів таким чином: кримінальні, адміністративні та цивільні суди. При цьому цивільні суди передбачається створити на базі загальних та господарських судів, скасувавши останні як самостійну ланку.

Інші сили у відповідь на це розгортають кампанію з протилежними цілями: збереження господарських судів та ліквідація або, як мінімум, обмеження компетенції адміністративних судів у господарській сфері. В ході цієї кампанії здійснюються різні наукові та суспільно-політичні заходи. Прикладом є проведена в м. Донецьку 12–13 квітня 2006 р. науково-практична конференція «Вдосконалення судоустрою та господарського судочинства: проблеми і перспективи». На ній було прийнято резолюцію, якою визнано, що «вилучення із юрисдикції господарських судів частини господарських спорів, спроби змінити назву процесуального кодексу, об'єднати господарське судочинство з цивільним не мають належного правового підґрунтя і суперечать конституційним засадам правосуддя». Активізувалася також законотворча робота над новим Господарським процесуальним кодексом України, проект якого від 12. 02. 2004 р. №4157-2 було прийнято Верховною Радою за основу. Паралельно ведеться обговорення інших проектів Господарського процесуального кодексу, Кодексу комерційного судочинства України. При цьому ці проекти у запропонованому вигляді суперечать Кодексу адміністративного судочинства України, оскільки, як і чинний ГПК України не виключають або прямо передбачають віднесення до компетенції господарських судів частини публічно-правових спорів. Отже, в перспективі можливий черговий поворот в законодавчому реформуванні судової системи.

Окремі з протидіючих суспільно-політичних сил обрали роль виразників наукових поглядів різних наукових шкіл: «цивілістів» і «господарників». Наукова боротьба

між прихильниками цих теорій ведеться здавна і має гострий принциповий характер. Узагальнення розбіжностей цих двох наукових концепцій дає змогу звести їх по суті до таких тези і антитези. Теза: цивільно-правовим регулюванням охоплюються всі цивільні (майнові та особисті немайнові) відносини, незалежно від тієї сфери, де вони існують. Антитеза: цивільне право регулює ті майнові та особисті немайнові відносини, які не пов'язані із господарською діяльністю, а ті, що пов'язані — регулюються не цивільним, а господарським правом.

Прихильники першої точки зору («цивілісти») вважають, що цивільне право становить основу приватного права і регулює, крім безпосередньо цивільних відносин, також відносини, які виникають у сферах використання природних ресурсів, охорони довкілля, трудовій і сімейній, а також сфері господарювання, якщо ці відносини не врегульовані спеціальним законодавством. При цьому норми цивільного законодавства мають пріоритет над приватноправовими нормами спеціального законодавства. Останнє, підкреслює А. С. Довгерт, може містити інші, ніж в ЦК, норми лише у двох випадках: 1) коли вони регулюють відносини, які прямо не врегульовані в ЦК (при цьому таке регулювання має базуватися на загальних принципах цивільного законодавства); 2) коли можливість відхилення від норм ЦК передбачає сам ЦК¹. Вважають, що відносини господарювання, охорони довкілля тощо в частині, що виходить за межі приватноправового регулювання, регулюються нормами відповідних галузей публічного права. Найбільш відомими прихильниками цивілістичної концепції минулого були Г. Ф. Шершеневич, В. А. Удінцев, О. С. Іоффе, О. А. Пушкін, О. А. Пі-

---

¹ Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина, 2004. – С. 6.

допригора та ін.¹ Серед сучасних науковців — С. С. Алексєєв, А. С. Довгерт, В. М. Попович, Н. С. Кузнєцова, В. В. Луць, В. Л. Мусіяка, М. М. Сібільов, Я. М. Шевченко та ін.²

Друга концепція («господарська») виходить з ідеї торгового права, яке виникло і розвинулося у XVII ст. в Італії і набуло широкого поширення у державах Західної Європи (Франція, Німеччина, Швейцарія та ін). Торгове право виникло в умовах феодальної держави, чому сприяли, з одного боку, становий характер суспільства, а з іншого — ускладнення і розвиток торговельної, підприємницької діяльності. В той час порівняно прості, логічні і ефективні норми, призначені для регулювання торговельних відносин, відокремились від застарілих і архаїчних загальних цивільних норм і утворили власну систему — торгове право. При цьому приватне право було поділене на дві паралельні частини — підсистему цивільного і підсистему торгового права, які по-різному регулювали однотипні правовідносини. Торгове право регулювало майнові та немайнові відносини торговельного стану буржуазії, цивільні — ті самі відносини ін-

¹ Див.: *Шершеневич Г. Ф.* Учебник торгового права. (По изданию 1914 г.) – М.: Спарк, 1994. – С. 31–37; *Удинцев В. А.* История обособления торгового права // Избранные труды по торговому и гражданскому праву. – М.: Центр ЮрИнфоР, 2003. – 360 с.; *Иоффе О. С.* Правовое регулирование хозяйственной деятельности в СССР // Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». – М.: Статут, 2000. – С. 696–730; Гражданское право Украины: В 2 ч. / Под. ред. проф. А. А. Пушкина, доц. В. М. Самойленко. – Х.: Основа, 1996. – Ч. 1. – С. 33.

² Див.: Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина, 2004. – С. 6; *Алексєєв С. С.* Общая теория социалистического права. – Свердловск, 1964. – Вып. 4. – С. 23; *Алексєєв С. С.* Гражданское право в современную эпоху. – М.: Юрайт, 1999. – С. 13–18; Правові основи підприємницької діяльності / За ред. Шакуна В. І., Мельника П. В., Поповича В. М. – К.: Правові джерела, 1997. – С. 9.

ших осіб. Це явище в літературі отримало назву «дуалізм приватного права»¹.

У подальшому (в XVIII-XIX ст.) під впливом комерційної практики торгового права змінювалися окремі норми цивільного права, в результаті чого відбувалося зближення торгових і цивільних норм шляхом вдосконалення останніх. Цей процес отримав назву «комерціалізації цивільного права». Внаслідок цього утворилася ситуація, за якої торгове право вже являло собою не паралельну цивільному праву підсистему приватного права, а систему норм, які були продовженням цивілістичної системи, при формальному збереженні окремих цивільних і торговельних законодавчих актів («квазідуалізм»)².

У процесі кодифікації приватного права, яка проводилась у державах романо-германської правової сім'ї у минулому сторіччі, намітився відхід від традицій формального дуалізму. Так, від торгового права як окремої галузі права відмовилися Швейцарія, Італія, Нідерланди, які тепер мають лише цивільні кодекси, що застосовуються для регулювання як цивільних, так і торговельних правовідносин³.

На пострадянському просторі ідея торгового права трансформувалась у концепцію «господарського права»,

---

¹ Гражданское и торговое право зарубежных государств: Учебник: В 2 т. / Отв. ред. Е. А. Васильев, А. С. Комаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – Т. 1. – М.: Международные отношения. – 2004. – С. 22; Белов В. А. Гражданское право: Общая и Особенная части: Учебник. – М.: Центр ЮрИнфоР, 2003. – С. 9–11.

² Див.: Довгерт А. Кодифікація приватного (цивільного) права України. – К.: Український центр правничих студій, 2000. – С. 30; Шершеневич Г. Ф. Учебник торгового права. (По изданию 1914 г.) – М.: Спарк, 1994. – С. 31–37; Лысенко О. Л. К вопросу о дуализме в частном праве Германии // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 11. Право. – 1999. – №5. – С. 58–68.

³ Гражданское и торговое право зарубежных государств: Учебник. – М., 2004. – С. 22.

яке було оголошене наступником торгового. Основною тезою цієї нової «господарської» ідеї є спеціальне регулювання відносин у сфері господарювання нормами господарського права, які існують автономно від цивільних норм. При цьому норми господарського права інтегрують у собі приватноправові та публічно-правові засади, завдяки чому комплексно, у єдності регулюють горизонтально-вертикальні відносини суб'єктів господарювання¹. При цьому прихильники господарської (дуалістичної) концепції іноді взагалі заперечують поділ права на приватне і публічне.

Прихильниками цієї концепції в радянській науковій літературі виступали: В. В. Лаптев, П. І. Стучка, Л. Я. Гінцбург, І. В. Павлов, В. С. Тадевосян, В. П. Єфімочкін та ін.; у сучасній вітчизняній — В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина, В. М. Гайворонський та ін.²

Відмежування сфери дії господарського права від інших галузей права відбувається за предметом регулюван-

---

¹ У цьому полягає головна відмінність ідеї господарського права від ідеї торгового права. Останнє вважається частиною приватного права і не містить публічно-правових елементів.

² Див.: *Стучка П. И.* О системе и пределах материальной или особой части гражданского кодекса // *Революция права.* — 1929. — №5. — С. 3–11; *Пилипенко А. Я., Щербина В. С.* Основы господарського права України: Навч. посібник. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: МАУП, 1998. — 320 с.; *Витрянский В. В.* Проблемы арбитражно-судебной защиты гражданских прав участников имущественного оборота: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — М., 1996. — С. 26; Правове регулювання господарських відносин за участю промислових підприємств: Підручник для юрид. вузів і фак. / В. М. Гайворонський, В. П. Жушман, М. І. Тітов та ін.; За ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. — Х.: Право, 2000. — 288 с.; *Хозяйственное право: Учебник* / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др.; Под ред. Мамутова В. К. — К.: Юринком Интер, 2002. — С. 37; *Науково-практичний коментар Господарського кодексу України* / Кол. авт. Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін.; За заг. ред. В. К. Мамутова. — К.: Юринком Интер, 2004. — С. 16.

ня, а не за класифікаційною ознакою «приватне-публічне», наголошує В. К. Мамутов¹.

Неважко побачити, що в результаті такого розмежування створюється ситуація, за якої приватні суспільні відносини, коло яких окреслене ознакою «предмет відносин — господарювання», регулюються паралельно нормами цивільного і нормами господарського права. Вочевидь, що за таких обставин колізій між цими правовими нормами уникнути неможливо². Питання полягає в тому, як їх вирішувати. Зрозуміло, цивілісти вважають такими, що мають пріоритет, норми Цивільного кодексу: «Положення законів (у тому числі кодексів) у сфері господарювання не діють, якщо вони суперечать відповідним положенням ЦК», — підкреслює А. С. Довгерт³. Натомість прихильники ідеї господарського права не менш категорично заявляють про перевагу в цьому зіткненні норм Господарського кодексу: «ГК має значення спеціального закону у сфері правового регулювання тих відносин, учасником яких є суб'єкт господарюван-

¹ Хозяйственное право: Учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др.; Под ред. Мамутова В. К. – К.: Юринком Интер, 2002. – С. 37.

Свого часу (в 30–40 рр. минулого століття) предметний критерій вже користувався загальним визнанням радянських вчених для поділу права на галузі (М. М. Агарков, М. А. Аржанов, С. М. Братусь, Д. М. Генкін, Я. Ф. Миколенко, Г. М. Свердлов). Проте внаслідок відсутності визначеності в питанні про критерії класифікації самих суспільних відносин було неможливо відповісти на питання про межі їх предметів регулювання. Див.: *Белов В. А.* Гражданское право: Общая и Особенная части: Учебник. – М.: Центр ЮрИнфоР, 2003. – С. 10–11.

² Див. про це, зокрема: *Методологія приватного права: Зб. наук. праць (за матеріалами наук.-теорет. конф.; Київ, 30 травня 2003 р.) / Редкол.: О. Д. Крупчан (голова) та ін.. – К.: Юринком Интер, 2003. – 480 с.*

³ Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина, 2004. – С. 6.

ня і щодо регулювання яких значення загального має Цивільний кодекс України», — наголошує О. І. Ющик¹.

Зазначимо, що полеміка між прихильниками цивілістичної концепції та концепції господарського права ведеться здавна, має категоричний принциповий характер². Її результат є дуже важливим для України як з практичної точки зору в площині здійснення ринкових реформ, так і з суто наукового погляду.

На жаль, не виправдались сподівання юридичної спільноти України на те, що прийняття Цивільного та Господарського кодексів України поставить крапку у цій дискусії. Замість того щоб це зробити, законодавець, прийнявши ці акти у їх суперечливому і неузгодженому вигляді³, перевів дискусію із суто наукової площини ще й у площину практичну, правозастосовну. Сьогодні ж законодавець, прийнявши Кодекс адміністративного судочинства України, без внесення відповідних змін (вилучення публічно-правових спорів) в ГПК України додатково ускладнив ситуацію.

Вважаємо, що поки не досягне загального (або хоча б істотно переважного) визнання одна з названих наукових концепцій, непослідовність та суперечливість у реформуванні судово-правової системи зберігатиметься. Зокрема, можна прогнозувати, що слідом за прийняттям двох принципово не сумісних один з одним кодексів (Цивільного і Господарського) найближчим часом буде дійсно прийнято новий Господарський процесуальний кодекс (або Кодекс

---

¹ Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Кол. авт.: Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін.; За заг. ред. В. К. Мамутова. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 16.

² Див.: *Розовський Б., Чувпило О.* Про одну велику «неправду», або Як не можна вести дискусію//Право України. – 2001. – №1. – С. 127–131.

³ Див.: про це, зокрема: *Посполітак В. В., Ханік-Посполітак Р. Ю.* Аналіз наявних суперечностей та неузгодженостей між Цивільним та Господарським кодексами України – К.: Реферат, 2005. – 264 с.

комерційного судочинства), не сумісний із Кодексом адміністративного судочинства.

Для уникнення цих проблем законодавцю треба остаточно визначитись із базовою концепцією: або обрати цивілістичну — і тоді скасувати Господарський кодекс, ліквідувати господарські суди, відмовитись від господарського процесуального кодексу, або господарську — і тоді вилучити із Цивільного кодексу все, що стосується регулювання економічних відносин, значно вдосконалити, підсилити базовими категоріями Господарський кодекс (сьогодні, як відомо, він не має багатьох власних понять і оперує запозиченими із Цивільного кодексу), ліквідувати адміністративні суди і відмовитись від Кодексу адміністративного судочинства.

Проте в жодному разі не можна залишати все в сучасному напівреформованому стані. Залишити все як є означає зупинитись на півкроку і закріпити одночасне існування двох несумісних матеріальних систем — цивілістичної і господарської, зберегти конкуренцію юрисдикцій — цивільної, господарської і адміністративної¹, зберегти перетинання відповідних процесуальних законів.

---

¹ Про численність і масштаб складностей, обумовлених одночасним існуванням адміністративної та господарської юрисдикцій, свідчить Інформаційний лист ВГСУ «Про деякі питання, пов'язані із розмежуванням компетенції господарських і адміністративних судів» від 07. 02. 2006 р. №01-8/301 // Вісник ВГСУ. – 2006. – №2. – С. 155; Як конкретний приклад див. також Постанову ВСУ у справі №16/98-05 // Вісник ВСУ. – 2006. – №5 (69). – С. 12. Відмовляючи у відкритті касаційного провадження в адміністративній справі з підстав підсудності справи господарським судам з посиланням на п. 6 Прикінцевих та перехідних положень Кодексу адміністративного судочинства України, Вищий адміністративний суд України не врахував того, що зазначені положення поширюються лише на питання предметної підсудності адміністративних справ судам першої інстанції і помилково застосував їх до відносин інстанційної підсудності справ.

В якому напрямку слід проводити ці зміни? Якою концепцією (цивілістичною чи господарською) потрібно керуватись? Аргументів на користь кожної існує багато, вони цікаві, значущі. Проте їх дослідження — це предмет окремої дискусії. Автор є прихильником цивілістичної концепції з таких причин.

По-перше, одноманітність законодавства є ідеалом правової держави, до якого слід прямувати. Однорідні відносини мають регулюватись однаково.

По-друге, одночасне існування двох кодексів створює практичні труднощі при розмежуванні сфер дії господарського і цивільного права.

По-третє, роздвоєння принципів цивільного і господарського права шкідливо впливає на весь економічний оборот.

По-четверте, дуалістичний напрямок розвитку приватного права суперечить сучасним світовим тенденціям розвитку, які спрямовані на відмову від дуалізму і загальноцивілістичне регулювання приватноправових відносин.

По-п'яте, незадовільний стан Господарського кодексу робить його неприйнятним для практичного використання. Крім концептуальної неузгодженості та критичної суперечливості його норм (як між собою, ЦК України, так і з іншими законами), мається на увазі таке:

- Регресивність тенденції правотворчості. Вважають, що комерційні відносини є найбільш динамічними в державі і тому потребують найбільш нового, адекватного їх стрімкому розвитку, регулювання. Натомість ГК України відновлює правові конструкції, які давно відкинуті теорією і практикою, реанімує вже віджиті радянські механізми управління економікою (колективна власність, домінуюча роль державного сектору в економіці, такі, що виникли і зникли ще в 90-х рр. XX ст. експериментальні утворення, як колективні, спільні, орендні підприємства, організації орендарів, приватні підприємства).

- Консервація застарілих правових норм. ГК України переважно являє собою реферативне зібрання норм окремих законів, які були чинними під час написання кодексу в 90-х рр. минулого сторіччя. Наприклад, Закон України «Про обмеження монополізму і недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» від 1992 р. Його змінив у 2001 р. принципово новий і набагато прогресивніший Закон України «Про захист економічної конкуренції». ГК України в 2004 р. відродив положення Закону 1992 р. Те саме спостерігаємо відносно Закону України «Про кооперацію» 2003 р., а також багатьох інших.
- Нікчемність спроби охопити неосяжне. Господарський кодекс України його розробниками проголошувався як нормативний акт, покликаний навести порядок в економіці і комплексно врегулювати всі господарські відносини. Насправді ж він регулює все і разом з тим нічого. Показово, що при такому анонсуванні одночасно з прийняттям ГК втратили свою чинність лише два (!) нормативних акти: Закон «Про підприємства в Україні» та Закон України «Про підприємництво». До того ж останній втратив силу не повністю (крім ст. 4). В результаті ГК України став кодексом декларацій і дефініцій.
- Відсутність вирішення нагальних правових проблем. Їх існує величезна кількість не тільки на концептуальному рівні, а й на мікрорівні — рівні механізмів, строків, способів реалізації вже існуючих норм (від самого початку процесу створення суб'єкта господарювання до моменту його припинення). Жодної з них кодексом не вирішено. В ліпшому разі — не створено нових.
- Незадовільність законодавчої техніки. В Кодексі найбільшу частину займають норми-дефініції, норми-декларації. Багато таких, що ні до чого не зобов'язують класифікацій, відкритих переліків. Натомість питома вага класичних норм — норм, які визначають правила поведінки, занадто мала.

Влучно характеризує господарське право І. В. Спасібо-Фатеева: «Ми маємо справу із угрупованням правових інститутів, історично обумовлених існуванням радянського етапу в праві України, задовольняючих виключно практичні цілі, що з наукової точки зору не має самостійної цінності і уявляється ірраціональним, об'єднуючи різномірні та роз'єднуючи однорідні явища»¹.

Правильною вбачається позиція розробників нового Цивільного кодексу України, згідно з якою саме його норми мають створювати стабільну основу правового регулювання майнових і особистих немайнових відносин у всіх сферах громадянського суспільства².

Поряд з цим слід погодитись із пануючою як у цивільно-правовій, так і в господарсько-правовій літературі думкою про те, що публічно-правові норми, пов'язані з державним регулюванням економіки (податки, державна реєстрація суб'єктів господарської діяльності, ліцензування тощо) і державною підтримкою підприємництва, мають бути певним чином систематизовані. Слід визнати і те, що сьогодні господарські відносини, як і раніше торговельні (комерційні тощо), мають низку особливостей. Ці особливості перебувають у вигляді деяких прямо визначених у законодавстві винятків із загальних правил цивільного права і наявності ряду інститутів, які мають певною мірою самостійний характер і потребують спеціального правового регулювання.

У цьому плані нам імponує ідея, прообраз якої був сформульований свого часу ще Г. Ф. Шершеневичем, і така, що останнім часом набуває все більшого поширення

---

¹ *Спасібо-Фатеева І. В.* Приватне і публічне право: протистояння та методи подолання // *Методологія приватного права.*: Зб. наук. праць (за матеріалами наук.-теорет. конф.; Київ, 30 травня, 2003 р.) / Редкол.: О. Д. Крупчан (голова) та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 26.

² Див.: *Головатий С., Довгерт А., Підпригора О.* та ін. Передмова до проекту Цивільного кодексу України // *Українське право.* – 1996. – №2. – С. 7.

в Україні, згідно з якою всі норми, присвячені регулюванню правовідносин у сфері господарювання, слід поділити на дві окремі групи — приватне господарське право і публічне господарське право¹. На нашу думку, під приватним господарським правом необхідно розуміти підгалузь цивільного права, яка являє собою самостійну сукупність правових норм, що регулюють майнові та особисті немайнові відносини суб'єктів господарювання, пов'язані із здійсненням ними господарської діяльності. Під публічним господарським правом слід визнати галузь права, яку становить автономна сукупність правових норм, що регулюють відносини держави і суб'єктів господарювання, пов'язані із здійсненням ними господарської діяльності. Методом регулювання приватного господарського права є цивільно-правовий; методом публічного господарського права — відповідно імперативний². У зв'язку з цим влас-

¹ Див.: *Шершеневич Г. Ф.* Учебник торгового права. (По изданию 1914 г.) — М.: Спарк, 1994. — С. 13.; *Харитонов Є., Харитонова О.* До питання про значення дихотомії «приватне право – публічне право» // Вісник Академії правових наук України. — 2000. — №2. — С. 83–89; *Харитонов Е. О., Саниахметова Н. А.* Гражданское право. — К.: А. С. К., 2001. — С. 6–8; *Задихайло Д. В.* Реформування навчального плану дисципліни «Правові основи підприємництва» // Вісник центру комерційного права. — 2001. — №1. — С. 10; *Предпринимательское право в Украине: Сборник нормативных актов с комментариями.* — Х.: Эспада-Синтекс, 1998. — С. 3–23.; *Притика Д. М., Карабань В. Я., Ротань В. Г.* Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: В 4 т. — Київ-Севастополь: Інститут юридичних досліджень, 2000. — Т. 1. — С. 21.

² Див.: *Алексеев С. С.* Выражение особенностей предмета советского гражданского права в методе гражданско-правового регулирования. Виды гражданских правоотношений и метод гражданско-правового регулирования // Антология Уральской цивилистики. 1925–1989: Сборник статей. — М.: Статут, 2001. — С. 54–77; *Яковлев В. Ф.* Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений. — Свердловск: б/и, 1972. — С. 70–84; *Яковлев В. Ф.* К проблеме гражданско-правового метода регулирования общественных отношений // Антология Уральской цивилистики. 1925–1989: Сборник статей. — М.: Статут, 2001. — С. 360–380.

ний нормативний матеріал (реєстрація, ліцензування суб'єктів господарювання, захист економічної конкуренції, банкрутство тощо) слід віднести або до приватного господарського права, або до публічного.

Отже, з урахуванням саме такого погляду на правову систему України і перспективи її подальшого розвитку далі в роботі буде проведено аналіз питання про розмежування компетенції судових органів по розгляду публічно-правових та приватноправових спорів у сфері господарювання.

2. Визначення компетенції судів за критерієм змісту спірних правовідносин

Проведений аналіз дає підстави зробити висновок, що зміст правовідносин не повинен бути критерієм поділу правових спорів на види і не має бути підставою для виділення окремої категорії «господарський» або «економічний», «комерційний» і т. ін. спір. На користь цього свідчать такі аргументи.

По-перше, зміст правовідносин не є критерієм безумовного поділу правовідносин на різнорідні, не сумісні одна з одною групи. Зміст правовідносин, пов'язаних із господарською діяльністю, не має принципових матеріально-правових розбіжностей з правовідносинами, не пов'язаними з такою діяльністю. Відповідно зміст правовідносин, з яких виникають господарські спори, по суті, є повністю однорідним зі змістом правовідносин, з яких виникають «негосподарські» правові спори.

Доречними в цьому контексті є влучні аргументи О. С. Іоффе щодо однорідності цивільних правовідносин за участю як громадян, так і юридичних осіб: «Іноді запитують, що спільного між будівництвом великої споруди та пошиттям костюму в ательє, поставкою обладнання та успадкуванням за заповітом і як можна такі різнорідні явища включати в одну галузь права? Спробуємо, однак, продовжити той самий хід міркувань. Що спільного між винахідництвом та роздрібною купівлею-продажем товарів, або літературною творчістю та перевезенням багажу і пасажирів? А між тим ніхто не сумнівається, що все це предмет регулювання цивільного права... З наведених вище прикладів видно, що не можна покладатися на аргументи, які йдуть від зовнішніх, таких, що впадають в око, розбіжностей та ігнорують глибинну спільність певних явищ за їх головним та вирі-

шальним змістом»¹. О. С. Іоффе таким чином спростовував довід прихильників утворення господарського права, які, посилаючись на подібні зовнішні ознаки, стверджували про неоднорідність відносин між громадянами та підприємствами.

На нашу думку, ця теза О. С. Іоффе є правильною не лише стосовно однорідності характеру і змісту правовідносин між юридичними і фізичними особами взагалі, а й щодо однорідності правового спору, який впливає із господарських та з інших «негосподарських» відносин зокрема. Так, якщо спори з правовідносин, що мають своїм змістом права і обов'язки, котрі виникають у ході майнового найму, спадкування, винахідництва, здійснення авторського права тощо, розглядаються в рамках однієї конструкції цивільно-правового спору, то чому інші цивільні правовідносини, що мають своїм змістом права і обов'язки, котрі виникають, наприклад, при купівлі-продажу товарів, кредитуванні, інвестуванні, повинні утворювати іншу конструкцію?

По-друге, господарський зміст спору не впливає безумовно на вибір органу та форми вирішення спору. Наводимо найпростіший приклад. Спір, що виник з договору роздрібної купівлі-продажу олівця з точки зору чинного законодавства буде господарським, якщо сторони договору (продавець і покупець) є фізичними особами-підприємцями і покупець придбав олівець для використання у своїй підприємницькій діяльності. Той самий спір слід кваліфікувати як цивільно-правовий, якщо покупець придбав той самий олівець у того самого продавця, але для використання не у підприємницьких, а у побутових потребах. Можливість таких випадків не обмежується від-

---

¹ *Іоффе О. С.* Правовое регулирование хозяйственной деятельности в СССР//Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». – М.: Статут, 2000. – С. 713.

носинами роздрібної купівлі-продажу. Подібне може бути й у інших договірних відносинах (кредитування, банківський вклад, страхування, перевезення, будівельний підряд і т. п.), а також і в недоговірних відносинах (заподіяння шкоди, безпідставне збагачення тощо).

Отже, сьогодні на цілком законних підставах спори з аналогічним змістом (з приводу тотожних прав та обов'язків) можуть розглядатися різними юрисдикційними органами. Правильно зазначають С. В. Бородин і В. М. Кудрявцев, що зовсім не випадковими є спори між арбітражними судами та судами загальної юрисдикції і спроби подати позов у той або інший суд (а іноді і в обидва відразу) аби тільки виграти справу¹. Ця юрисдикційна конкуренція до того ж свідчить, на наш погляд, про однакову здатність обох судових інституцій вирішувати спори, пов'язані з економічною діяльністю.

По-третє, господарський зміст спору не впливає на вибір способу захисту права у спорі. Щоб упевнитись у цьому, достатньо порівняти статтю 20 Господарського кодексу України та статтю 16 Цивільного кодексу України. Способи захисту, призначені для захисту прав у господарських правовідносинах, і прав, що впливають з цивільно-правових відносин, є майже тотожними.

По-четверте, визначення змісту правовідносин кваліфікуючою ознакою господарського спору спричиняє невизначеність статусу інших спорів тих самих суб'єктів. Очевидно, що загальне коло правових відносин, учасниками яких виступають юридичні особи (в тому числі суб'єкти господарської та підприємницької діяльності), та коло господарських відносин не збігаються. Останнє є завжди вужчим за перше. Цей факт не залежить від того, яке визначення господарської діяльності буде за-

---

¹ Див.: *Бородин С. В., Кудрявцев В. Н.* О судебной власти в России // *Государство и право.* – 2001. – №10. – Ст. 23.

стосоване¹. Залежно від цього розрізнятиметься лише обсяг сфери розбіжностей.

Тобто поза колом відносин, що виникають під час господарської діяльності, існують інші «негосподарські» відносини тих самих суб'єктів. Останні не позбавлені можливості мати своїми об'єктами різні майнові та особисті немайнові блага. До них перш за все можна віднести відносини юридичних осіб, а також фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язані із здійсненням благодійності, безоплатної фінансової допомоги, відносини з бюджетних, соціальних, екологічних питань, деяких аспектів природокористування та ін., які не підпадають під поняття виробництва (виготовлення) продукції, торгівлі, надання послуг, виконання робіт. Крім названих, що немаловажно, до таких відносин належать і відносини з оподаткування суб'єктів з цих питань. Цілком зрозуміло, що в ході реалізації цих правовідносин також виникають правові спори. Назвати їх господарськими, виходячи з будь-якого з існуючих нормативних визначень господарської діяльності, не можна, оскільки, як бачимо, вони виникають під час діяльності, що не є господарською. Так,

---

¹ В Україні існує кілька нормативних визначень поняття «господарська діяльність»: Господарський кодекс України // Офіційний вісник України. — 2003. — №11. — Ст. 462; Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» // ВВР. — 1991. — №29. — Ст. 377; Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» // ВВР. — 2000. — №36. — Ст. 299; Наказ Державної податкової адміністрації України «Про затвердження Порядку визначення структури ознаки неприбуткових установ (організацій)» від 3 липня 2000 р. №355 // Офіційний вісник України. — 2000. — №31. Аналогічна ситуація спостерігається в доктрині: *Пилипенко А. Я., Щербина В. С.* Основи господарського права України: Навч. посібник. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: МАУП, 1998. — С. 20; *Правове регулювання господарських відносин за участю промислових підприємств: Підручник для юрид. вузів і ф-тів / В. М. Гайворонський, В. П. Жушман, М. І. Тітов та ін.; За ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана.* — Харків: Право, 2000. — С. 7.

наприклад, за будь-яких обставин не є господарським спір територіальної громади або неприбуткової організації з питань відмови в реєстрації установчих документів¹.

Не поліпшує цю ситуацію і заміна змісту спірних відносин зі сфери «господарських» на сферу «економічних», як це робить у своєму визначенні економічного спору Д. М. Притика², оскільки і в такому разі ця (економічна) сфера, обмежена виробничим характером відносин, є надто вузькою, щоб охопити всі можливі спірні відносини названих суб'єктів.

Це означає, що спори, які виникають з відносин, що виходять за межі, окреслені ознакою економічного та/або господарського змісту, не підвідомчі господарським судам, оскільки останнім підвідомчі лише господарські спори. З іншого боку, внаслідок свого суб'єктного складу вони не підвідомчі і судам загальної юрисдикції. Отже, якщо визнавати ознаку господарського змісту спірних правовідносин при поділі правових спорів на види кваліфікуючою, слід конструювати ще одне чи кілька понять для визначення різних спорів з подальшим визначенням їх підвідомчості.

Цей варіант не може бути визнаний правильним, бо в цьому разі слід було б визначати окремі категорії спорів

---

¹ Див., наприклад, Постанову ВСУ від 11. 05. 2004 р. у справі №25/389, якою припинено провадження у справі у зв'язку із непідвідомчістю господарським судам спору між Київрадою та МЮ України з приводу реєстрації територіальної громади м. Києва // Вісник господарського судочинства. – 2005. – №5. – С. 41–43. Аналогічну позицію висловлено у Постанові ВСУ від 29. 10. 2002 р. у справі №8615-2/9/409С, де зазначається, що справа про визнання акта буде підвідомчою господарському суду в тому випадку, коли суб'єктний склад учасників відносин відповідатиме ст. 1 ГПК України, а правовідносини, які породжує, змінює або припиняє оспорюваний акт, мають господарський характер // Постанови ВСУ та ВГСУ у господарських справах. – 2004. – №2.

² Див.: *Притика Д. М.* Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення. – К.: Ін Юре, 2003. – С. 67.

для кожної категорії відносин суб'єктів залежно від змісту прав і обов'язків сторін у таких відносинах — господарські, податкові, бюджетні, благодійні, екологічні і т. ін. Це є неприйнятним, оскільки, по-перше, як правильно зазначав І. М. Зайцев, це призводило б до руйнування цілісного поняття спору¹; по-друге, це є несумісним з ідеалом правової держави — універсальністю (одноманітністю та уніфікованістю) засобів впливу на однорідні суспільні відносини.

І наостанок, по-п'яте, господарські та інші відносини можуть бути переплетені настільки тісно, що однозначно визначити, що саме становить зміст тих чи інших відносин, неможливо, оскільки сам по собі критерій змісту правовідносин є оціночною категорією і його з'ясування пов'язане з аналізом цілої групи фактичних обставин. Складність застосування цього критерію зазначається в науковій літературі², а також у практичній діяльності. Так, Верховний Суд України та Вищий арбітражний суд України у спільному листі від 20 липня 1995 р. №01-8/518а звертають увагу на наявність труднощів у застосуванні цієї ознаки в правозастосовній практиці України³.

Подібні труднощі ми можемо спостерігати і в правових системах держав Західної Європи, в яких під час визначення підвідомчості спорів використовується критерій

¹ Див.: *Зайцев И. М.* Сущность хозяйственных споров. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1974. – С. 24–26.

² Див.: *Шерстюк В. М.* Новые положения Арбитражного процессуального кодекса Российской Федерации. – М.: б/и., 1996. – С. 30–31; *Андреева Т. О.* О подведомственности дел арбитражным судам // *Хозяйство и право.* – 1997. – С. 161–163; *Витрянский В. В.* Проблемы арбитражно-судебной защиты гражданских прав участников имущественного оборота. Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1996. – С. 46–48; *Павлов А.* Проблемы согласования подведомственности федеральных судов // *Хозяйство и право.* – 1997. – №11. – С. 62–71.

³ Лист Верховного Суду України та Вишого арбітражного суду України від 20 липня 1995 р. №01-8/518а // *Арбітражне судочинство в Україні: правові засади та практика.* – К.: Ін Юре, 1998.

змісту спірних відносин. Як правило, в цих державах створюються спеціальні механізми для вирішення колізій щодо підвідомчості справ різним спеціалізованим судам (судам загальної юрисдикції, комерційним, поліцейським, адміністративним, соціальним, фінансовим, трудовим та ін.), а також адміністративним органам. У Бельгії роль такого механізму відіграє спеціальний суд (Tribunal d'arbitrage), який не має права розглядати справи по суті, і єдиним його обов'язком є вирішення спорів про підвідомчість та підсудність справ, під час визначення належного суду для вирішення конкретної справи. У Франції для цього створений трибунал по конфліктах (Tribunal des conflits), в Австрії відповідні функції виконує Конституційний суд, в Німеччині для цього скликається Загальний сенат вищих федеральних судів Німеччини, в якому беруть участь представники всіх вищих судових органів, для вирішення колізій підвідомчості і підсудності¹.

---

¹ Див.: Чудиновских К. А. Подведомственность в системе гражданского и арбитражного процессуального права. – СПб: Юридический центр Пресс, 2004. – С. 152–162.

3. Визначення компетенції судів за критерієм суб'єкта спірних правовідносин

У теорії і на практиці сьогодні визнається неабияка роль суб'єктного критерію в розмежуванні господарських та цивільно-правових спорів (за ознакою наявності статусу юридичної особи або статусу підприємця — фізичної особи). Це, зокрема, підтверджується позицією вищих судових інстанцій в Україні. Верховний Суд України та Вищий арбітражний суд України у зазначеному спільному листі від 20 липня 1995 р. №01-8/518а¹ роз'яснили, що «у випадках, коли в законодавчих актах підвідомчість спорів визначена нечітко, слід виходити із суб'єктного складу учасників спору. Тому, якщо сторонами у справі є юридичні особи, спір є господарським і підлягає вирішенню арбітражним судом, за винятком випадків, передбачених законодавством».

На наш погляд, пояснюється таке загальне визнання цього критерію із суто практичної точки зору. Застосування ознак наявності статусу юридичної особи або статусу фізичної особи-підприємця у визначенні підвідомчості спорів виглядає ефективним внаслідок прозорості та простоти використання.

Але наскільки теоретично виваженим можна визнати цей підхід, враховуючи, що в основному саме за його допомогою утворюється нова категорія спорів — економічні спори? Наскільки обґрунтованим є поділ спорів за ознакою суб'єктного складу їх учасників на цивільно-правові й господарські із визначенням для кожної своїх специфічних форм та органів вирішення спору? Можливо, насправді спори за участю лише юридичних осіб або фізичних осіб-підприємців утворюють окрему специфічну

---

¹ Лист Верховного Суду України та Вищого арбітражного суду України від 20 липня 1995 р. №01-8/518а // Арбітражне судочинство в Україні: правові засади та практика. — К.: Ін Юре, 1998.

категорію спорів, принципово відмінних від спорів за участю звичайних фізичних осіб? Ми впевнені, що ні. Відмінність у суб'єктному складі не спростовує тотожності суті спорів, яка ґрунтується на однаковості інших елементів спору (об'єкт, аргументи, причини, наслідки)¹.

Основним елементом правового спору з точки зору права виступає об'єкт спору. Під об'єктом, нагадаємо, ми розуміємо твердження (тезу і антитезу) стосовно прав та обов'язків учасників конфлікту, підтвердження правильності та/або хибності яких виборюється учасниками спору.

Правовий спір — це спір, пов'язаний із нормами права. Тому для дослідження об'єкта спору необхідно проаналізувати норми права і з урахуванням поставлених нами питань зв'язок між суб'єктами правовідносин та нормами права. Залежно від особистих властивостей суб'єктів всі норми права можна поділити на три групи.

Перша група — це норми, що регулюють виключно відносини, в яких беруть участь тільки фізичні особи (відносини, пов'язані із особистими немайновими благами людини (здоров'я, життя, честь, гідність, авторство та ін.), шлюбні, сімейні відносини, відносини опіки і піклування тощо). Ці норми за будь-яких обставин не можуть регулювати господарську діяльність і взагалі не можуть бути із нею прямо пов'язаними.

Друга — це норми, що регулюють тільки відносини, учасниками яких можуть бути виключно юридичні особи та фізичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю (відносини, пов'язані із особистими немайновими благами суто господарського характеру — право на фірму (найменування), ділову репутацію ін., відносини власності на окремі види об'єктів (ядерні, космічні і т. ін.), окремі види зобов'язальних відносин — франчайзинг, концесії,

---

¹ Див. про структуру спору детальніше: *Бринцев О. В.* Правова сутність економічних спорів та способи їх вирішення: Монографія. — Х.: Право, 2005. — С. 34.

факторинг тощо). Такі відносини завжди пов'язані із господарською діяльністю.

Третя — це норми, що регулюють відносини, учасниками яких можуть бути як юридичні особи і фізичні особи-підприємці, так і фізичні особи, які не є підприємцями (відносини, пов'язані із особистими немайновими благами універсального характеру (право на інформацію, таємницю листування, право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності та ін.), більшість відносин власності, корпоративних, відносини, пов'язані із представництвом, більшість зобов'язальних відносин (роздрібної купівлі-продажу, майнового найму, страхування, позики) тощо). Ці відносини можуть бути як пов'язані, так і не пов'язані із господарською діяльністю¹.

Третя група норм є найбільш широкою з названих. Унаслідок універсального характеру норм цієї групи вони можуть опосередковувати правові спори, які виникають як за участю лише звичайних фізичних осіб, так і спори за участю юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців. Відповідно об'єкти спорів, що виникають між звичайними фізичними особами, можуть збігатися із об'єктами спорів, що виникають між юридичними особами і фізичними особами-підприємцями.

Так само можуть збігатися і такі елементи спору, як аргументи (способи, за допомогою яких учасник спору доводить перевагу виборюваного ним твердження). Для прикладу звернемо увагу на способи захисту права. Не викликає сумнівів, що переважна більшість зі способів захисту права, визначених у ст. 16 ЦК України і в ст. 20 ГК

¹ Не виключено також, що в третій групі відносини можуть виникати лише між суб'єктами, що належать до однієї категорії — юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, і при цьому такі відносини не будуть пов'язаними з господарською діяльністю (роздрібна купівля-продаж, наприклад, житловий найм тощо). Прикладом форми роздрібної торгівлі, яка здійснюється виключно між цією категорією суб'єктів, є мережа супермаркетів METRO.

України (визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків тощо), може рівною мірою застосовуватись як для захисту прав, які належні юридичним особам або фізичним особам-підприємцям, так і для захисту прав звичайних фізичних осіб.

Аналогічно внаслідок спільності відповідних норм збігаються й інші елементи спорів (причини, наслідки).

На підставі викладеного можна зробити висновок, що суб'єктний критерій у сучасних умовах відокремлює в категорію «господарський спір» спори, що виникають з другої групи відносин та частини третьої групи (що складаються між юридичними особами, фізичними особами-підприємцями). Інша частина третьої групи (навіть за умови, що одним з учасників відносин виступає юридична особа, фізична особа-підприємець) залишається віднесеною до іншої категорії спорів — цивільно-правові спори.

Важливо зазначити також, що залежно від конкретних життєвих умов одні й ті самі відносини можуть у різних випадках підпадати то під опосередкування категорією господарський спір, то під категорію цивільно-правовий спір. Ще раз згадаємо наведений вище приклад про купівлю-продаж олівця або візьмемо для прикладу господарське товариство: спір між його учасниками вважатиметься господарським, якщо всі вони — юридичні особи, та цивільно-правовим, якщо хоча б один з учасників є фізичною особою. Ще приклад — спір з приводу приватизації державного або комунального майна: якщо учасник спору — покупець — юридична особа, спір підвідомчий господарському суду, якщо фізична особа — суду загальної юрисдикції. На підтвердження цього наводимо правову позицію Верховного Суду України у практиці застосування ст. 30 Закону України «Про приватизацію держав-

ного майна» в редакції Закону України від 19. 02. 1997 р.: якщо трудовим колективом з метою участі у приватизації було утворено господарське товариство, заяви його органів з питань приватизації розглядаються арбітражними судами. У тих випадках, коли трудовим колективом господарське товариство не утворювалось, скарги з питань приватизації розглядаються судом у порядку, передбаченому гл. 31-А ЦПК України¹.

За таких обставин обґрунтованим є висновок, що застосування суб'єктного критерію приводить до поділу на різних, а однорідних відносин. Відповідно слід визнати, що спори, які виникають у кожній з цих двох частин однієї групи правовідносин, також є однорідними.

Це, на наш погляд, свідчить про відсутність підстав конструювати визначення поняття «господарський спір» на підставі суб'єктної ознаки, адже правовий спір за участю виключно юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців по суті не матиме жодних відмінностей від правового спору за участю тільки звичайних фізичних осіб.

Американський вчений Скотт Ньютон у своєму дослідженні «Порівняння практики винесення рішень по комерційних справах у Російській Федерації та в Республіці Казахстан, 1999–2000» зробив висновок про те, що російські арбітражні суди «є спеціалізованими головним чином щодо сторін, від яких приймаються справи: слухаються справи суб'єктів економічної діяльності, а не комерційні спори самі по собі»². Цитована теза повністю є справедливою і для України.

З урахуванням викладеного вважаємо сучасний підхід законодавця до цього питання теоретично не виправданим.

---

¹ Судові прецеденти щодо розгляду судами окремих категорій цивільних справ. – Харків: Просвіта, 2000. – С. 30.

² *Скотт Ньютон*. Цит. по: Матеріали конференції «Расширение прав и возможностей, обеспечение защищенности – через закон и правосудие». 8–12 июля 2001 г. Заседание VII. – СПб, 2001. – С. 25.

Більше того, використання цього критерію стає шкідливим на практиці. Опосередкування схожих відносин різними конструкціями спорів (господарським і цивільно-правовим) приводить до вирішення однакових по суті спорів по-різному внаслідок вирішення їх різними юрисдикційними органами в різній процесуальній формі. Це, в свою чергу, приводить до неоднакового державного регулювання однорідних відносин, що в правовій державі є неприпустимим. Разом з тим таке становище є цілком звичним для сьогоденної судової практики України. Такий стан справ не може вважатися нормальним.

До того ж, ні для кого не є секретом, що в сучасних умовах можна просто використовувати це становище і за допомогою нескладних маніпуляцій із суб'єктним складом спору майже будь-який «господарський спір» можна штучно «зробити» «цивільно-правовим» та передати його на вирішення суду загальної юрисдикції та навпаки.

Додамо до цього різні матеріальні нормативні акти, якими будуть керуватися судові інстанції, вирішуючи ці спори (Цивільний кодекс та «негосподарські» закони, наприклад Закон України «Про захист прав споживачів», у судах загальної юрисдикції та Господарський кодекс і «господарські» закони в господарських судах) і ми отримаємо взагалі фантастичну ситуацію. На території однієї держави в одному суспільстві паралельно існують дві несумісні одна з одною правові системи, кожна із своєю нормативною базою і своєю автономною гілкою судової влади.

Така ситуація з підвідомчістю здатна викликати не тільки неоднакове вирішення окремих правових спорів, що саме по собі вже нонсенс, а й своєрідний «юрисдикційний торг» між судами різних систем, коли суди пропонують неоднакове вирішення цілих груп схожих правових питань. Подібне має місце сьогодні на практиці, що знаходить цілком обґрунтовану критику в науковій літера-

турі¹. Більше того, ситуація, що склалася, дає сьогодні можливості для зловживання правом на судовий захист з боку недобросовісних осіб, які навмисно звертаються за вирішенням спору в неналежні за підвідомчістю суди, — слушно зауважує К. А. Чудиновських². «Своя підсудність — половина справи», — влучно характеризує мотиви, якими керуються такі особи, К. І. Скловський³.

Зрозуміло також, що лише механічною заборонаю фізичним особам втручатися у відносини між юридичними особами⁴ чи іншими подібними шляхами радикального, але поверхового характеру, проблему не вирішити. Ці питання слід вирішувати в світлі судової реформи у сфері цивільної, господарської та адміністративної юрисдикції в цілому. Причому основним моментом реформи має бути, справедливо наголошує В. В. Комаров, подолання дуалізму цивільної юрисдикції за рахунок чіткого визначення повноважень комерційних та цивільних судів⁵.

Примітним і навіть парадоксальним також є те, що чинним законодавством України передбачена і діаметрально протилежна ситуація — вирішення спорів, які виникають виключно між юридичними особами (!) — в судах загальної юрисдикції. Таким нормативним актом є Закон

---

¹ Див.: *Вінник О. М.* Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: Монографія. — К.: Атіка, 2003. — С. 272.

² Див.: *Чудиновских К. А.* Подведомственность в системе гражданского и арбитражного процессуального права. — СПб: Юридический центр Пресс, 2004. — С. 71.

³ *Скловский К. И.* Гражданский спор: Практическая цивилистика. — М.: Дело, 2002. — С. 91. Це гасло у повній мірі, а може навіть і більшою мірою, стосується і «своєї» підвідомчості.

⁴ Фонд державного майна України свого часу пропонував забронити фізичним особам подавати позови з питань, що виникають під час приватизації підприємств.

⁵ Див.: *Комаров В. В.* Проблемы науки гражданского процессуального права / В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова; Под ред. проф. В. В. Комарова. — Х.: Право, 2002. — С. 315.

України «Про кооперацію» та Закон України «Про споживчу кооперацію». Рішенням Конституційного Суду України від 11 листопада 2004 р. у справі №1-30/2004 (про захист права власності організацій споживчої кооперації) було надано офіційне тлумачення положень п. 1 ст. 9, п. 1 ст. 10 Закону України «Про споживчу кооперацію», ч. 4 ст. 37 Закону України «Про кооперацію». Згідно з абзацем 6 ч. 1 резолютивної частини зазначеного рішення Конституційного Суду України вирішення спорів, що виникають між організаціями споживчої кооперації та іншими підприємствами, установами, організаціями чи фізичними особами стосовно конкретних об'єктів власності, в тому числі майнових ринкових комплексів споживчої кооперації, є компетенцією судів загальної юрисдикції¹.

У проекті Господарського процесуального кодексу України від 12. 02. 2004 р. №4157-2 пропонується такий варіант вирішення питання про суб'єктний склад учасників економічного спору. В частині 1 ст. 26 під час визначення компетенції господарського суду встановлюється загальне правило, згідно з яким «господарські суди... розв'язують спори і розглядають справи, пов'язані із здійсненням господарської діяльності юридичними особами, фізичними особами-підприємцями...». Тобто в проекті, як і в чинному ГПК України, також пропонується використовувати в сукупності два критерія — зміст діяльності

---

¹ Ця позиція визнана практикою, про що свідчить Постанова Харківського апеляційного господарського суду від 16. 03. 2006 р. по справі №53/379-05, якою у відповідній частині провадження у справі про визнання права власності на майно споживчого товариства за позовом іншого споживчого товариства було припинено із посиланням на п. 1. ч. 1 ст. 80 ГПК України – господарський суд припиняє провадження у справі, якщо спір не підлягає вирішенню в господарських судах України. Див: Постанову Харківського апеляційного господарського суду від 16. 03. 2006 р. у справі №53/379-05 // Архів Господарського суду Харківської області.

і суб'єктний склад спору (наявність ознак юридичної особи або статусу підприємця у фізичної особи).

Разом з тим у ч. 2 цієї ж статті, на відміну від чинного ГПК України, визначається коло спорів, які належать до підвідомчості господарських судів за допомогою лише одного критерію — змісту правовідносин. У проекті встановлюється підвідомчість спорів господарським судам в разі, коли суб'єктом спірних правовідносин є фізична особа, яка не є підприємцем (спори, пов'язані з приватизацією державного або комунального майна, крім приватизації житлового фонду; спори про створення та припинення суб'єктів господарювання; спори між акціонером і акціонерним товариством, учасниками інших господарських товариств, пов'язаних з діяльністю господарських товариств, крім трудових спорів та ін.). Отже, автори проекту пропонують в окремих випадках відмовитись від суб'єктивного критерію і використовувати лише критерій змісту спірних правовідносин. Передбачається таким чином вилучити певне коло справ із підвідомчості судів загальної юрисдикції і передати їх на розгляд господарським судам.

Подібне бачення суб'єктного складу економічних спорів пропонує також В. В. Комаров. За загальним правилом, на його думку, — це юридичні особи і підприємці, а у випадках, встановлених Кодексом та іншими законами України, — це також і громадяни, які не є підприємцями¹.

Критичне вивчення запропонованого проекту ГПК дає підстави зробити висновок, що названа позиція з досліджуваного питання є недосконалою. Слабкість її полягає в такому. По-перше, частково відмовляючись у визначенні господарського спору від критерію суб'єктного складу правовідносин і віддаючи перевагу змісту спірних пра-

---

¹ Див.: *Комаров В. В.* Проблемы науки гражданского процессуального права / В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова; Под ред. проф. В. В. Комарова. — Х.: Право, 2002. — С. 321, 325.

вовідносин, автори проекту Господарського процесуального кодексу повністю визнають штучність суб'єктивного критерію. Штучні ж юридичні конструкції, такі, що не впливають із суті правового явища, в кращому разі стають атавізмами і не застосовуються на практиці, а в гіршому — здійснюють не позитивний, а негативний вплив на регульовані ними відносини.

По-друге, вилучаючи в такий спосіб частину правовідносин із третьої групи (відносин, учасниками яких можуть бути як юридичні особи і фізичні особи-підприємці, так і фізичні особи, що не є підприємцями, і які можуть бути як пов'язані, так і не пов'язані із господарською діяльністю), автори проекту знову-таки штучно розділяють однорідні відносини. Подібне механічне вилучення частини правовідносин завжди має вибірковий характер. Не виключено, що за межами волонтаристські обраного переліку, яким би повиним він на перший погляд не здавався, залишаться близькі за своєю суттю до обраних й інші правовідносини.

По-третє, запропонований варіант не вирішує проблеми таких, що змінюються («мутирують») відносин. Проект не дає відповіді на питання про підвідомчість спорів із суб'єктами, які фактично здійснюють підприємницьку діяльність, проте формально підприємцями не зареєстровані, про підвідомчість спорів із суб'єктами, які вступили у відносини як суб'єкти підприємницької діяльності, а потім, на момент розгляду спору, ними бути перестали, або навпаки.

По-четверте, за пропонованих обставин не вирішується проблема, пов'язана із можливістю залучення до участі у спорі третіх осіб, на права яких може вплинути рішення у справі і які не є суб'єктами підприємництва. Відомо, що сьогодні в господарському судочинстві посилення на необхідність залучення до участі у справі таких третіх осіб часто використовується як підстава для припинення провадження.

По-п'яте, такий підхід не виключає зловживань, пов'язаних із навмисним штучним перекрученням підстав, предметів позовів, за допомогою чого на стадії подання позову господарський спір може бути замаскований під цивільно-правовий і навпаки.

Насправді запропонований варіант виглядає компромісом між двома ідеями. З одного боку — це ідея, що є складовою теорії правової держави, забезпечити однакове регулювання однорідних цивільних відносин. З іншого — це кон'юнктурна ідея забезпечити (незважаючи ні на що) унікально-специфічне регулювання господарських правовідносин. У цьому компромісі, на наш погляд, саме і криється слабкість запропонованого варіанту. Замість того, щоб обрати один критерій і за його допомогою раз і назавжди провести чітко, прозоре, таке, що не допускає сумнівів і суперечок, розмежування між цивільно-правовим та господарським спором, автори проекту знову, за допомогою двох (як бачимо, іноді несумісних) критеріїв, пропонують суб'єктивний пошук межі в кожному конкретному разі, в кожному правовому спорі.

Однією з ознак, які зовні виявляють половинчатість компромісного характеру запропонованого варіанту, є певна непослідовність з питань збереження своєрідності господарської і цивільної процесуальної форм. З одного боку, пропонується збереження специфічної господарської процесуальної форми як такої, а з іншої — як господарська пропонується форма, котра в принципових моментах майже повністю відтворює цивільно-процесуальну форму. Подібна ситуація (повторення в Арбітражному процесуальному кодексі положень Цивільного процесуального кодексу) мала місце в законодавстві Російської Федерації, що викликало обґрунтовану критику з боку вчених¹.

---

¹ Див.: *Бородин С. В., Кудрявцев В. Н.* О судебной власти в России // *Государство и право.* — 2001. — №10 — Ст. 23.

Симптоматично, що згідно із запропонованим варіантом проекту ГПК до участі в господарському процесі залучаються фізичні особи, які не є підприємцями, разом із притаманними їм процесуальними атрибутами — засобами доказування (показаннями свідків), фіксації (протоколами) та ін. До того ж, як відомо, фізичні особи, вірніше їх відсутність у господарському процесі, завжди вважалась однією з базових першооснов специфіки господарського процесу, на думку adeptів цієї ідеї¹.

Вбачаються вразливими для критики аргументи деяких авторів, які вважають, що саме суб'єктний склад економічних відносин вимагає спеціальної судової процесуальної форми, оскільки зволікання у вирішенні торговельних суперечок уповільнюють господарський обіг і вкрай негативно позначаються на підприємницькому середовищі².

По-перше, слід зауважити, що зволікання у вирішенні будь-яких соціальних конфліктів (а не тільки господарських), здійснює деструктивний вплив на суспільні відносини.

По-друге, стосовно підприємницьких відносин, — для суб'єкта спору підприємця немає абсолютно ніякої різниці, хто завдає йому шкоди в конфлікті — інший підприємець чи звичайна фізична особа. Він однаково зацікавлений у скорішому вирішенні конфлікту і захисті своїх порушених прав. Візьмемо, наприклад, банк, який зазнає

---

¹ *Прутика Д. М.* Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення. — К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. — С. 54, 55; *Тітов М. І.* До питання про необхідність прийняття Господарського процесуального кодексу України // Роздуми, пошуки, сподівання (з власного архіву голови суду). — Х.: Ксилон, 2001. — С. 203.; *Гайворонський В. М., Жушман В. П.* Вітчизняна модель арбітражного процесу: Навч. посіб. // Роздуми, пошуки, сподівання (з власного архіву голови суду). — Х.: Ксилон, 2001. — С. 195.

² Див.: *Тітов М. І.* До питання про необхідність прийняття Господарського процесуального кодексу України // Роздуми, пошуки, сподівання (з власного архіву голови суду). — Х.: Ксилон, 2001. — С. 200.

збитків унаслідок прострочення повернення кредиту. Невже збитки банку відрізнятимуться залежно від того, хто є позичальником — юридична особа, фізична особа-підприємець або звичайна фізична особа? Невже негативний вплив на обороти банку, його підприємницьку діяльність за цих умов буде відрізнятися? Напевно, що ні. То навіщо ж тоді стверджувати, що в одному випадку спір має бути вирішеним більш оперативно, а в іншому — «у звичайному порядку».

По-третє, вплив на економіку цивільно-правових спорів не поступається впливу господарських. Кількісні та якісні показники (вартість предмета позову, наприклад) деяких спорів за участю фізичних осіб часто перевищує відповідні середні показники спорів за участю лише суб'єктів господарювання. І для цього не обов'язково звертати увагу на «особливий» фінансовий стан деяких фізичних осіб, достатньо як приклад взяти суто цивільно-правові спори, пов'язані із розірванням шлюбу, спадкуванням і т. ін., які стосуються таких майнових активів, як корпоративні права, права інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі тощо.

Викладене підводить до висновку, що справа тут не в суб'єктах спору. Їх статус не є підставою для утворення особливих форм процесу для окремих категорій суб'єктів. Усі суб'єкти потребують однаково ефективної і динамічної форми вирішення правових спорів.

Справа напевне в самому процесі. Зрозуміло, що «звичайний порядок», який був закріплений у ЦПК України 1963 р., не відповідав правовим реаліям теперішнього часу. Тому його вдосконалення шляхом спрощення і «підтягнення» до позитивних надбань, які напрацьовані останніми роками в господарському процесі¹, є способом забезпечення ефективного і своєчасного вирішення всіх

¹ Безперечно, з одночасним вдосконаленням і самого господарського процесу.

правових спорів, у тому числі і спорів між суб'єктами підприємницької діяльності. ЦПК України 2004 р. має дієві механізми, які вже сьогодні дозволяють ефективно вирішувати певне коло спорів, іноді навіть більш оперативно, ніж у господарському суді. Такими механізмами, зокрема, є наказне провадження, заочне рішення.

З урахуванням викладеного вважаємо, що застосування в українському законодавстві під час визначення підвідомчості спорів і в конструюванні визначення економічного спору ознаки суб'єктного складу разом із ознакою змісту спірних правовідносин пов'язане із багатьма труднощами.

4. Визначення компетенції судів за ознакою характеру спірних правовідносин

На відміну від правової неспроможності критеріїв, названих вище, підстав для використання критерію характеру спірних правовідносин, за яким спори диференціюються на приватноправові та публічно-правові, існує достатньо. Спори «по горизонталі» і спори «по вертикалі» суттєво між собою відрізняються. В літературі останніх часів на це звертають увагу багато науковців. Так, Н. Ю. Хаманьова, зауважуючи, що юридична природа спорів «по вертикалі» ще не досліджена із достатньою повнотою, зазначає, що такий правовий спір має свій специфічний адміністративно-правовий характер, особливе становище його суб'єктів (учасників спірних правовідносин), особливий порядок їх вирішення, а також специфічні засоби та способи захисту. Це, на її думку, обумовлює необхідність спеціального нормативно-правового врегулювання процедури вирішення адміністративно-правових спорів¹.

Навіть деякі послідовники ідеї господарського права із її єдністю приватно-публічного регулювання визначають наявність такої диференціації².

Справді, важко визнати виправданим існуюче сьогодні положення, за яким одним поняттям економічного спору охоплюються неоднорідні по суті відносини і для них визначаються однакові форми, принципи та способи вирішення. Так, дійсно публічно-правові та приватноправові відносини в цьому разі мають спільні моменти — предмет

---

¹ Див.: *Хаманева Н. Ю.* Теоретические проблемы административно-правового спора // Государство и право. – 1998. – №12. – С. 30; *Салищева Н. Г., Хаманева Н. Ю.* Административная юстиция, административное судопроизводство // Государство и право. – 2002. – №1. – С. 5.

² Арбітражний процес: Навчальний посібник / Притика Д. М., Тітов М. І., Щербина В. С. та ін. – Харків: Консум, 1999. – Ч. II. – С. 37, 83.

регулювання (правовідносини в господарській сфері). Але поряд із цим існують суттєві відмінності, що безпосередньо впливають на характер правових спорів і які не можна не враховувати.

Згідно з ідеєю про існування окремо приватного і окремо публічного господарського права вважаємо за доцільне розглядати відповідні правові спори окремо в кожній з підсистем права. На цій підставі визнаємо можливим виділити окремо приватноправовий спір і окремо публічно-правовий спір.

Поділ правових спорів на ці категорії слід робити, зважаючи на кілька критеріїв. Перш ніж їх назвати, наведемо ще раз визначення приватного та публічного права. Скористаємося для цього дефініціями О. І. Харитонової, які, на наш погляд, вдало розкривають суть понять.

Норми приватного права стосуються визначення статусу і захисту інтересів окремих осіб, котрі не є фігурантами держави, не знаходяться у взаєминах влади та підпорядкування одне одному, рівноправно і вільно встановлюють собі права і обов'язки, що виникають за їх ініціативою. Характерними рисами приватного права є рівність учасників відповідних відносин, їх ініціативність при встановленні правовідносин, вільний розсуд при обранні правил поведінки, прямо не заборонених законодавством, позовний порядок захисту його суб'єктів тощо.

Щодо визначення публічного права недостатньо лише вказати на те, що воно стосується тільки інтересів чи становища держави в цілому, певним чином виокремлює ті чи інші суб'єкти. Слід враховувати, що однією з визначальних рис публічного права є імперативний метод регулювання відповідних відносин, складовими частинами якого є: жорстка окресленість поведінки суб'єктів, застосування зобов'язування, а також заборони дій як методу

формування поведінки громадян і організацій, використання таких стимулів, як припис і переконання¹.

Така самостійність і протилежність сфер впливу приватного і публічного права простежується не тільки на макрорівні — рівні систем, підсистем, галузей права, а й на мікрорівні — рівні окремих юридичних категорій.

Кваліфікація юридичної норми як приватноправової або публічно-правової має істотні наслідки. В. А. Белов вказує на таке значення кваліфікації норми як цивільно-правової:

1) порушення цивільно-правової норми само по собі не може бути підставою для визнання дій порушника неправомірними, якщо такі дії не порушили суб'єктивних прав та(або) охоронюваних законом інтересів конкретного суб'єкта приватного права;

2) встановлення судом факту порушення норми цивільного права не є підставою для того, щоб ставити його за провину порушнику, якщо того не вимагає заінтересована особа²;

3) зіткнення інтересу, захищеного цивільно-правовою нормою, із публічним інтересом повинно вирішуватись: а) якщо носій приватного інтересу не знав і не повинен був знати про те, що його інтерес стикається з публічним — на користь приватного інтересу і б) якщо навпаки — на користь носія публічного інтересу. Тобто колізія норм приватного і публічного права може вирішуватись залежно від конкретної ситуації як на користь приватноправової норми, так і на користь публічно-правової;

---

¹ Див.: Харитоновна О. І. Методологічні питання розмежування приватного та публічного права // *Методологія приватного права.*: Зб. наук. праць (за матеріалами наук.-теорет. конф., Київ, 30 травня, 2003 р.) / Редкол.: О. Д. Крупчан (голова) та ін.. — К.: Юрінком Інтер. — 2003. — С. 90.

² Практиці, на жаль, відомі непоодинокі випадки, коли правоохоронні органи, посилаючись на допущені порушення цивільно-правових норм, чинять тиск на суб'єктів приватних правовідносин, звинувачуючи їх у правопорушеннях, навіть і за відсутності звинувачень з боку управлених у відповідних відносинах осіб.

4) у ряді випадків залежно від правильного вирішення питання про те, до якої цивільно-правової категорії належить та чи інша правова норма, перебуває відповідь на питання про можливість застосування окремих юридичних інститутів і конструкцій для правильної кваліфікації відомих фактичних обставин, і головне — для створення нових правовідносин;

5) існують відмінності в принципах тлумачення і застосування норм цивільного і публічного права: під час тлумачення перших не повинні застосовуватись розширювальне тлумачення заборон та обмежувального тлумачення дозволів¹.

Відповідно відмінність принципів правового регулювання суспільних відносин є першим чинником, що обумовлює існування відмінностей між приватноправовим і публічно-правовим спором. Матеріальні принципи і методи регулювання правовідносин безпосередньо впливають на форми вирішення спорів, процесуальні принципи та способи розв'язання спорів, що з них виникають.

Так, В. С. Щербина, В. В. Комаров правильно зазначають, що в сучасних умовах принцип диспозитивності в господарському процесі застосовується з певними обмеженнями, оскільки господарські спори часто зачіпають не тільки приватноправові, а й публічно-правові інтереси². Пояснюється це тим, що процесуальний принцип диспозитивності є похідним від відповідного матеріального приватноправового принципу і несумісний з принципами публічного права. Принцип диспозитивності здійснення приватних прав означає, що суб'єкти приватних правовід-

---

¹ Див.: Белов В. А. Гражданское право: Общая и Особенная части: Учебник. – М.: Центр ЮрИнфоР, 2003. – С. 31–32.

² Див.: Арбітражний процес: Навч. посіб. / Притика Д. М., Тітов М. І., Щербина В. С. та ін. – Х.: Консум, 1999. – Ч. II. – С. 37; Комаров В. В. Проблемы науки гражданского процессуального права / В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова; Под ред. проф. В. В. Комарова. – Х.: Право, 2002. – С. 317.

носин здійснюють належні права своєю владою, у своєму інтересі і на власний розсуд. Отже, приватна особа самостійно вирішує, де, як і коли їй захищати свої права і чи захищати їх взагалі. Публічна ж особа, на яку покладено функції захисту публічного інтересу, не має можливостей діяти на вільний розсуд. Вона не має права відмовитись від захисту відповідних публічних прав і повинна робити це найбільш ефективно.

Ще одним похідним від матеріальних приватноправових принципів є принцип арбітрування, що раніше застосовувався при вирішенні спорів у сфері економіки. Його сутність полягала в тому, що при вирішенні спору суддя передусім мав на меті привести представників сторін до законної угоди¹. Досягнення угоди передбачає відмову (хоча б часткову) сторін від своїх первісних позицій з метою пошуку компромісу, що, як правило, є несумісним з матеріальним принципом імперативності публічного права.

Наступним процесуальним принципом, реалізація якого може по-різному відбуватися в приватноправових та публічно-правових відносинах, є принцип змагальності. Він визначає змагальну форму судочинства — такий процесуальний порядок, що забезпечує сторонам можливість самостійно активно захищати свої права та інтереси. Цивільне процесуальне законодавство останніх років спрямоване на зменшення активних процесуальних функцій суду (збір доказів, визначення меж доказування, ініціатива в забезпеченні позову, пред'явлення рішення до виконання тощо) і закріплення пасивної позиції суду в спорі. Таке бачення цілком відповідає принципам, на яких будуються приватноправові відносини. Сторони є рівними, кожна з них має власний приватний інтерес в спорі, який може і повинна відстоювати самостійно. Проте сто-

---

¹ Див.: *Побирченко И. Г.* Советский арбитражный процесс. — К.: Выща школа, 1988. — С. 141; *Абова Т. Е.* Арбитражный процесс в СССР. Понятие, основные принципы. — М.: Наука, 1985. — С. 115.

совно публічно-правових відносин активна позиція суду є цілком допустимою, адже сторони перебувають у нерівному становищі. Одним із засобів їх врівноваження іноді називають активну роль суду в процесі, розподіл обов'язків по доказуванню, збору доказів тощо¹. На прикладі збирання доказів це виглядає неприховано. З одного боку в процесі виступає держава в особі своїх органів із власним апаратом, спеціально призначеним для збору і фіксації доказів, пред'явлення їх суду, з іншого боку — приватна особа, яка апріорі позбавлена таких масштабних можливостей. Без допомоги іншого державного органу, яким у цьому разі може бути лише суд, врівноважити можливості по збору доказів, як і інші процесуальні права, неможливо. Цей принцип знайшов своє відображення в ст. 71 КАС України, згідно з якою в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача, якщо він заперечує адміністративний позов.

Доречно навести аргументи Ю. М. Старилова, С. Д. Хазанова, висловлені ними в обґрунтування точки зору, згідно з якою цивільний процес навряд чи придатний для розгляду адміністративно-правових спорів. Аргументами є такі тези:

1) ускладнення структури публічної влади і адміністративно-правових відносин в умовах правової держави, у зв'язку з чим цивільно-процесуальна форма перестала відповідати завданням, що стоять перед адміністративною юстицією;

---

¹ Див.: *Старилов Ю. Н.* Административные суды в России: новые аргументы «за» и «против» / Под ред. и с предисл. канд. юрид. наук, проф. В. И. Радченко. – М.: Норма, 2004. – С. 88.; *Салщева Н. Г., Хаманева Н. Ю.* Административная юстиция, административное судопроизводство // Государство и право. – 2002. – №1. – С. 9.

2) особливий характер адміністративно-правового спору (наприклад, про суб'єктивне публічне право, про законність здійснення державно-владних повноважень);

3) відсутність диференціації цивільно-процесуальної процедури розгляду адміністративно-правового спору залежно від ознак і якостей правових актів управління (адміністративних актів);

4) те, що адміністративно-процесуальні відносини, які існують на досудовій стадії розгляду адміністративно-правового спору, цивільно-процесуальною формою не беруться до уваги;

5) те, що цивільно-процесуальна форма не враховує, не аналізує багатосторонність, складність, комплексність публічного управління, його принципів і процедур;

6) недоліки мотивації, обґрунтованості і концептуальності судового рішення з адміністративного спору, прийнятого в межах цивільно-процесуальних процедур¹.

Другим чинником, що обумовлює існування відмінностей у характері правових спорів залежно від належності до приватного чи публічного права, є статус суб'єктів права. В публічних відносинах одним із суб'єктів права завжди виступає держава як суверен, носій влади. Тому спірні матеріальні правовідносини завжди є відносинами нерівних суб'єктів. Це означає, що будь-які правовідносини, що належать до цієї категорії, в тому числі й спірні, можуть бути в односторонньому порядку врегульовані самою державою.

З одного боку, це потребує суворого контролю за дотриманням державою меж захисту цих своїх публічних прав та інтересів, адже їх перевищення означає втручання в приватну сферу, яка є абсолютно незахищеною перед владою. З іншого боку, це зумовлює статус держави як

---

¹ Див.: *Старілов Ю. Н.* Административные суды в России: новые аргументы «за» и «против» / Под ред. и с предисл. канд. юрид. наук, проф. В. И. Радченко. – М.: Норма, 2004. – С. 86–87.

виразника інтересів суспільства, що примушує завжди охороняти ці інтереси, унеможливує відмову в спорі від певного права тощо.

Третім чинником можна назвати наявність своєрідних процедур вирішення спорів. Загальновідомо, що публічно-правовий спір не може бути переданий на вирішення третейського суду, і навпаки, приватноправовий спір в умовах громадянського суспільства не повинен вирішуватись у межах адміністративних процедур управлінським рішенням.

Згідно з ч. 2 ст. 12 ГПК України: «Підвідомчий господарським судам спір може бути передано сторонами на вирішення третейського суду (арбітражу), крім спорів про визнання недійсними актів, а також спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб». Закон України «Про третейські суди» визначає підвідомчість справ третейським судам. Неважко помітити, що законодавець окреслив друге коло спорів межами публічних відносин, залишивши в першому відносини, засновані на приватному праві. Те саме можна сказати про такий спосіб врегулювання правових спорів, як медіація.

Більш рельєфно такий поділ зроблено в російському законодавстві. В. С. Анохін підкреслює, що згідно з АПК РФ третейські суди можуть розглядати тільки економічні спори, які впливають із цивільних правовідносин. Сторони не мають права передавати, а третейські суди розглядати адміністративні, управлінські спори, що виникають у сфері державного управління економікою¹.

Арбітражний процесуальний кодекс РФ 2002 р. у ст. 29 прямо встановлює, що арбітражні суди розглядають економічні спори та інші справи, які виникають із адміністра-

---

¹ Див.: Анохин В. С. Арбитражное процессуальное право России: Учебник. – М.: ВЛАДОС, 1999. – С. 132.

тивних та інших публічних відносин саме в порядку адміністративного судочинства. Тобто АПК РФ встановлює окремі форми судочинства — позовне провадження (розд. II) для економічних спорів, що виникають з цивільних правовідносин, і адміністративне судочинство (розд. III) — для спорів та інших справ, які виникають із адміністративних та інших публічних відносин¹.

Отже, маємо своєрідні форми вирішення спорів: управлінське рішення в процедурі адміністративного оскарження, адміністративне судочинство — для публічно-правових спорів і третейський розгляд, медіація — для приватноправових спорів.

І наостанок ще один чинник — відмінність способів вирішення спору. Якщо ми розглянемо способи захисту права в економічних відносинах, які пропонуються ЦК України, ГК України та КАС України, то побачимо, що, крім універсальних способів, які можуть використовуватись у будь-яких відносинах, існують способи, які можуть застосовуватись виключно у приватних відносинах, і способи, які можуть застосовуватись виключно у публічних економічних відносинах².

Універсальними загальноправовими способами захисту права є ті, які застосовуються і в приватних, і в публічних правовідносинах: 1) визнання права; 2) припинення дій, які порушують право або створюють загрозу порушення; 3) відновлення становища, яке існувало до порушення; 4) примусове виконання обов'язку в натурі; 5) відшкодування збитків; 6) компенсація моральної шкоди; 7) визнання недійсним акта органу юридичної особи.

---

¹ Крім того, АПК РФ передбачає також окреме провадження (Розділ IV).

² Див.: *Бринцев О. В.* Правова сутність економічних спорів та способи їх вирішення: Монографія. — Х.: Право, 2005. — С. 202–210.; *Вінник О. М.* Господарське право: курс лекцій. — К.: Атіка, 2004. — С. 319.

Приватноправові — ті, які застосовуються лише в приватних відносинах. Вони, в свою чергу, поділяються на універсальні і спеціальні. До перших належать: 1) визнання правочину недійсним; 2) зміна правовідносин; 3) припинення правовідносин; 4) стягнення заздалегідь передбачених збитків.

Публічно-правові — ті, які застосовуються лише в публічних відносинах. Вони також поділяються на універсальні і спеціальні. А крім того, на способи захисту прав приватних осіб і способи захисту прав публічних осіб. Універсальні способи захисту прав приватних осіб включають: 1) визнання недійсним нормативного акта державного органу або органу місцевого самоврядування; 2) визнання недійсним акта індивідуальної дії державного органу або органу місцевого самоврядування; 3) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень.

Названі вище підстави поділу правових спорів на приватні та публічні (відмінність принципів і методів матеріального і процесуального регулювання, нерівність статусу учасників спору, наявність особливих форм вирішення спору, наявність особливих способів захисту права) в кінцевому підсумку вбачаються достатніми для утворення окремих юридичних категорій «приватноправовий спір» та «публічно-правовий спір» та подальшої їх окремої правової регламентації.

Визнаючи на підставі викладеного приватноправовий спір та публічно-правовий спір окремими правовими явищами, які потребують різного правового регулювання, слід визначити критерії їх розмежування. В цьому питанні маємо виходити з критеріїв розмежування приватного і публічного права. Останні є предметом масштабних наукових дискусій, які точаться з часів Аристотеля і Ульпіана і продовжуються дотепер.

Підводячи підсумки доробкам вітчизняних та зарубіжних учених у галузі визначення критеріїв приватного і пуб-

лічного права, можна сформулювати певний перелік критеріїв. Зробимо це, беручи за основу узагальнений перелік, який запропонував О. Д. Крупчан¹.

- Суб'єктний критерій: у публічних правовідносинах участь держави та/або територіальної громади є обов'язковою; в приватних відносинах участь цих суб'єктів є нехарактерною, проте можливою.

- Метод регулювання: імперативний метод для публічних відносин, якому притаманна побудова відносин по вертикалі за принципом субординації, централізації, пріоритетність становища держави, використання владних приписів; диспозитивний метод для приватних відносин, який передбачає юридичну рівність суб'єктів, диспозитивність, децентралізацію, ініціативність під час формування та реалізації цивільних правовідносин, майнова відповідальність у разі порушення цивільних прав.

- Інтерес, який забезпечується правом: для публічного права — забезпечення інтересів суспільства, держави; для приватного — це забезпечення інтересів приватної особи.

- Ініціатива та форма захисту прав та інтересів: у публічних правовідносинах — за ініціативою держави, з можливістю використання владних механізмів в односторонньому порядку або в судовому порядку; в приватних правовідносинах — за ініціативою приватної особи, в судовому порядку.

Використовуючи названі критерії, можна сформулювати характерні ознаки публічно-правового спору, які відрізняють його від приватноправових спорів. Отже, публічно-правовим спором слід визнати спір, якому притаманні одночасно такі ознаки:

---

¹ Див.: *Крупчан О. Д.* Методологічні підходи до проблеми взаємозв'язку приватного та публічного права // *Методологія приватного права.*: Зб. наук. праць (за матеріалами наук.-теорет. конф., Київ, 30 травня 2003 р.) / Редкол.: О. Д. Крупчан (голова) та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 12–14.

перша — в спорі в особі уповноважених органів бере участь держава та/або територіальна громада;

друга — державний орган у спірних відносинах наділений владними повноваженнями;

третья — спір існує в суспільних відносинах, в яких реалізується державний інтерес;

четверта — держава ініціювала або має право ініціювати захист власного інтересу.

Отже, публічно-правовий спір можна визначити таким чином. Публічно-правовий спір — це конфлікт, одним з учасників якого є наділена владними повноваженнями у спірних відносинах публічна особа (держава в особі уповноважених органів та/або АРК, територіальні громади), котра вступає в нього на захист публічних прав та законних інтересів, вважаючи їх порушеними.

Наведене формулювання критеріїв публічно правового спору і саме його визначення не претендує на остаточність. Це є пропозиція для подальшої роботи над їх переліком, змістом, формулюванням тощо. Проте вважаємо, що вже за їх допомогою у наведеному вигляді можна з достатньою точністю і більш-менш просто провести кваліфікацію публічно-правових спірних відносин.

Разом з тим це визначення не можна визнати стовідсотково придатним для використання як критерій компетенції адміністративних судів. Наведене формулювання є загальним і включає як спори, ініціатором яких є приватна особа, так і спори, ініціатором (позивачем) котрих є держава (та/або АРК, територіальні громади). Натомість метою Кодексу адміністративного судочинства України є регулювання судового порядку вирішення лише тих спорів, ініціаторами яких (позивачами) є приватні особи, а іншими учасниками (відповідачами) є суб'єкти владних повноважень. Кодексом, на жаль, це прямо не передбачено, але впливає з системного тлу-

мачення його норм і зазначається в сучасній науковій літературі¹.

За таких обставин необхідно виділяти публічно-правовий спір у широкому розумінні та публічно-правовий спір у вузькому значенні. Останній можна визначити так. Публічно-правовий спір — це конфлікт між приватною особою, котра ініціює його вирішення з метою захисту своїх приватних прав і законних інтересів, вважаючи їх порушеними, та наділеною владними повноваженнями у спірних відносинах публічною особою (державою в особі уповноважених органів та/або АРК, територіальною громадою), яка вступає в конфлікт на захист публічних прав і законних інтересів.

Вбачається, що наведене формулювання є придатним для використання під час визначення компетенції адміністративних судів завдяки порівняно простим критеріям:

- позивачем є приватна (фізична, юридична) особа;
- інтерес позивача в спорі є приватним (спрямованим на захист прав і охоронюваних законом інтересів, які стосуються виключно особи позивача);
- відповідачем є публічна особа (державна в особі уповноважених органів та/або АРК, територіальні громади);
- інтерес відповідача в спорі є публічним (спрямованим на захист прав і охоронюваних законом інтересів суспільства, держави, а не безпосередньо державних чи інших органів, які уособлюють публічну особу в спорі);
- наявність у відповідача владних повноважень у спірних відносинах (передбаченої нормами права можливості визначати права та обов'язки позивача).

---

¹ Див.: *Беляневич О. А.* Неособистий позов як процесуальний засіб захисту публічних інтересів у господарському судочинстві // *Юридична Україна.* — 2006. — №2. — С. 81.

Висновки

Ознака змісту спірних відносин не обумовлюється матеріально-правовою сутністю правових спорів як критерій поділу їх на неоднорідні види. Не можна визнати ознаку господарського змісту спірних правовідносин такою, що прямо і безпосередньо обумовлює органи і форму вирішення спору. Застосування змісту спірних відносин поєднано із низкою істотних практичних і теоретичних правових труднощів під час визначення підвідомчості спорів.

Це свідчить про те, що ознака економічного, господарського, підприємницького чи будь-якого іншого спеціального змісту спірних правовідносин спричиняє виникнення багатьох практичних правових труднощів при вирішенні спорів. На підставі цього слід визнати, що з практичної точки зору недоцільним є поділ правових спорів на види за критерієм змісту правовідносин і виділення з огляду на це в окрему категорію спору, що виникає із господарських, підприємницьких чи будь-яких інших спеціальних відносин. Використання для правового опосередкування конфліктів юридичних категорій, позбавлених ознаки змісту спірних відносин, дасть змогу значно зменшити (зовсім уникнути неможливо) названі практичні труднощі, що сприятливо впливатиме на стан захисту прав і охоронюваних законом інтересів учасників спору.

Також слід визнати, що застосування під час визначення підвідомчості спорів і в конструюванні визначення господарського спору ознаки суб'єктного складу є штучним. Така, що впадає в очі, легкість застосування цього критерію, не компенсує шкідливий вплив, який полягає в

роздвоєнні правового регулювання тотожних правовідносин.

Вважаємо, що для правового опосередкування конфліктів та їх диференціації слід використовувати ознаку характеру спірних правовідносин, виділяючи за її допомогою окремі поняття: «приватноправовий спір» та «публічно-правовий спір». Практичною цінністю такого розподілу є можливість підбору найбільш оптимальних форм, процедур і засобів розв'язання для кожної категорії спорів взагалі і конкретного спору зокрема. В разі поділу господарських спорів на окремі приватні та публічні господарські спори можна на основі принципів матеріального приватного права чи матеріального публічного права встановлювати не тільки спеціальні органи вирішення спорів, а й процесуальні принципи, і процесуальні засоби, які б застосовувались до відповідних спорів повністю та без винятків, визначати свої найбільш ефективні способи вирішення спорів.

Разом з тим необхідно підтримати можливість наукового суто теоретичного дослідження особливостей окремих груп спорів, диференційованих залежно від критерію змісту спірних правовідносин на господарські, економічні, підприємницькі тощо, а також більш детально — залежно від предмета спору (інвестиційні, корпоративні), як це роблять О. С. Семерак, О. М. Вінник та інші вчені¹. Також повністю справедливим та виправданим слід визнати прагнення підвищення якості та ефективності вирішення правових спорів шляхом запровадження спеціалізації суддів². Слушними є твердження Д. М. Прити-

¹ Див.: *Семерак О. С.* Цивільно-правові аспекти регулювання та взаємного захисту іноземних інвестицій на практиці України, Угорщини, Польщі та Словаччини: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К.: б/в, 1999. – С. 4.; *Вінник О. М.* Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: Монографія. – К.: Атіка, 2003. – С. 150.

² Підкреслюємо: саме суддів, а не судів!

ки, А. Й. Осетинського, М. І. Тітова та інших науковців¹, котрі вважають, що спеціалізація суддів є запорукою їх високої професійності, що, у свою чергу, обумовлює високий рівень правосуддя у вирішенні спорів. Судді повинні спеціалізуватися на розгляді певних груп спорів, що поєднуються спільними рисами, в тому числі змістом спірних правовідносин. Але варто зауважити, що це не означає обов'язковості утворення для кожної групи правовідносин своїх конструкцій правових спорів і відповідно окремих специфічних інституцій та форм вирішення. Мета спеціалізації суддів з успіхом може бути досягнута і без таких утворень.

Зроблений висновок повністю відповідає нормам Конституції України, що закладають основи судоустрою. Статтею 125 Конституції передбачається, що система судів загальної юрисдикції будується за принципами територіальності та спеціалізації. Однак при цьому Конституція не містить жодної підстави для висновку про спеціалізацію правових спорів на основі критерію змісту спірних правовідносин. Тому спеціалізація, запропонована Концепцією вдосконалення судоустрою та забезпечення справедливого судівництва відповідно до європейських стандартів від 14. 02. 2006 р., цілком можлива й на підставі пропонованого критерію характеру спірних правовідносин — спеціалізовані суди з приватноправових спорів (цивільні суди) та спеціалізовані суди з публічно-правових спорів (адміністративні суди), а також спеціалізовані кримінальні суди.

---

¹ Див.: *Осетинський А. Й.* Концептуальні аспекти подальшої судової реформи. Деякі питання вдосконалення організації системи судів // Вісн. господарського судочинства. – 2006. – №1. – С. 114–115; *Тітов М. І.* До питання про необхідність прийняття господарського процесуального кодексу України // Роздуми, пошуки, сподівання (з власного архіву голови суду). – Х.: Ксилон, 2001. – 368 с.; *Притика Д. М.* Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 328 с.

Список використаних джерел

1. *Абова Т. Е.* Арбитражный процесс в СССР. Понятие, основные принципы. – М.: Наука, 1985. – 142 с.
2. *Алексеев С. С.* Общая теория социалистического права. – Свердловск, 1964. – Вып. 4. – 203 с.
3. *Алексеев С. С.* Гражданское право в современную эпоху. – М.: Юрайт, 1999. – 40 с.
4. *Алексеев С. С.* Выражение особенностей предмета советского гражданского права в методе гражданско-правового регулирования. Виды гражданских правоотношений и метод гражданско-правового регулирования // Антология Уральской цивилистики. 1925–1989: Сборник статей. – М.: Статут, 2001. – С. 7–53.
5. *Андреева Т. О.* О подведомственности дел арбитражным судам // Хозяйство и право. – 1997. – С. 161–163.
6. *Анохин В. С.* Арбитражное процессуальное право России: Учебник. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 496 с.
7. Арбітражний процес: Навчальний посібник / Притика Д. М., Тітов М. І., Щербина В. С. та ін. – Харків: Консум, 1999. – Ч. II. – 416 с.
8. *Белов В. А.* Гражданское право: Общая и Особенная части: Учебник. – М.: Центр ЮрИнфоР, 2003. – 960 с.
9. *Беляневич В. Є.* Господарський процесуальний кодекс України: Наук.-практ. коментар. – К.: Юстиніан, 2006. – 672 с.
10. *Беляневич О. А.* Неособистий позов як процесуальний засіб захисту публічних інтересів у господарському судочинстві // Юридична Україна. – 2006. – №2. – С. 78–83.
11. *Боннер А. Т.* Судебная практика по делам, возникающим из административно-правовых отношений // Сов. государство и право. – 1992. – № 2. – С. 141–149.
12. *Бородин С. В., Кудрявцев В. Н.* О судебной власти в России // Государство и право. – 2001. – №10. – С. 21–27.
13. *Бринцев О. В.* Правова сутність економічних спорів та способи їх вирішення: Монографія. – Х.: Право, 2005. – 304 с.

14. *Витрянский В. В.* Проблемы арбитражно-судебной защиты гражданских прав участников имущественного оборота: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1996. – 48 с.
15. *Вінник О. М.* Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: Монографія. – К.: Атіка, 2003. – 352 с.
16. *Вінник О. М.* Господарське право: курс лекцій. – К.: Атіка, 2004. – 624 с.
17. *Гайворонський В. М., Жушман В. П.* Вітчизняна модель арбітражного процесу. Навчальний посібник // Роздуми, пошуки, сподівання (з власного архіву голови суду). – Х.: Ксилон, 2001. – С. 195–199.
18. *Гвоздецкий А.* Подведение итогов: а воз и ныне там!.. // Юридическая практика. – №10 (428). – 7 марта 2006 г. – С. 7.
19. *Головатий С., Довгерт А., Підпригора О.* та ін. Передмова до проекту Цивільного кодексу України // Українське право. – 1996. – №2. – С. 6–27.
20. *Господарський кодекс України* // Офіційний вісник України. – 2003. – №11. – Ст. 462.
21. *Гражданское и торговое право зарубежных государств:* Учебник: В 2 т. / Отв. ред. Е. А. Васильев, А. С. Комаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – Т. I. – М.: Международные отношения, 2004. – 560 с.
22. *Гражданское право Украины:* В 2-х ч. Ч. 1. / Под. ред. проф. А. А. Пушкина, доц. В. М. Самойленко. – Харьков: Основа, 1996. – 440 с.
23. *Довгерт А.* Кодифікація приватного (цивільного) права України. – К.: Український центр правничих студій, 2000. – С. 30–35.
24. *Задихайло Д. В.* Реформування навчального плану дисципліни «Правові основи підприємництва» // Вісн. центру комерційного права. – 2001. – №1. – С. 10.
25. *Зайцев И. М.* Сущность хозяйственных споров. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1974. – 156 с.
26. *Иоффе О. С.* Правовое регулирование хозяйственной деятельности в СССР // Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». – М.: Статут, 2000. – 777 с.

27. Інформаційний лист ВГСУ «Про деякі питання, пов'язані із розмежуванням компетенції господарських і адміністративних судів» від 07. 02. 2006 р. №01-8/301// Вісник ВГСУ. – 2006. – №2. – С. 155.
28. *Комаров В. В.* Проблемы науки гражданского процессуального права / В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова; Под ред. проф. В. В. Комарова. – Харьков: Право, 2002. – 440 с.
29. *Крупчан О. Д.* Методологічні підходи до проблеми взаємозв'язку приватного та публічного права // *Методологія приватного права*: Зб. наук. праць (за матеріалами наук.-теорет. конф., Київ, 30 травня 2003 р.) / Редкол.: О. Д. Крупчан (голова) та ін. – К.: Юрінком Інтер. – 2003 – С. 10–19.
30. *Лысенко О. Л.* К вопросу о дуализме в частном праве Германии // *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11. Право.* – 1999. – №5. – С. 58–68.
31. Материалы конференции «Расширение прав и возможностей, обеспечение защищенности – через закон и правосудие». 8–12 июля 2001 г. Заседание VII. – СПб, 2001. – С. 25.
32. *Методологія приватного права*: Зб. наук. праць (за матеріалами наук.-теорет. конф., Київ, 30 травня 2003 р.) / Редкол.: О. Д. Крупчан (голова) та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 480 с.
33. *Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Кол. авт.: Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін.; За заг. ред. В. К. Мамутова.* – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.
34. *Осетинський А. Й.* Концептуальні аспекти подальшої судової реформи. Деякі питання вдосконалення організації системи судів // *Вісник господарського судочинства.* – 2006. – №1. – С. 106–116.
35. *Павлов А.* Проблемы согласования подведомственности федеральных судов // *Хозяйство и право.* – 1997. – №11. – С. 62–71.
36. *Пилипенко А. Я., Щербина В. С.* Основы господарського права України: Навч. посібник. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: МАУП, 1998. – 320 с.
37. *Побирченко И. Г.* Советский арбитражный процесс. – К.: Выща школа, 1988. – 270 с.
38. *Посполітак В. В., Ханік-Посполітак Р. Ю.* Аналіз наявних суперечностей та неузгодженостей між Цивільним та Господарським кодексами України – К.: Реферат, 2005. – 264 с.

39. Постанова ВСУ у справі №16/98-05 // Вісник ВСУ. – 2006 – №5 (69) – С. 12–13.
40. Постанова ВСУ від 21. 02. 2006 р. // Вісник ВСУ. – 2006. – №3(67). – С. 7.
41. Постанова ВСУ від 29. 10. 2002 р. у справі №8615-2/9/409С // Постанови ВСУ та ВГСУ у господарських справах. – 2004. – №2.
42. Постанова Харківського апеляційного господарського суду від 16. 03. 2006 р. у справі №53/379-05// Архів Господарського суду Харківської області.
43. Правове регулювання господарських відносин за участю промислових підприємств: Підручник для юрид. вузів і ф-тів / В. М. Гайворонський, В. П. Жушман, М. І. Тітов та ін.; За ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. – Харків: Право, 2000. – 288 с.
44. Правові основи підприємницької діяльності / За ред. Шакуна В. І., Мельника П. В., Поповича В. М. – К.: Правові джерела, 1997. – 780 с.
45. Предпринимательское право в Украине. Сборник нормативных актов с комментариями. – Х.: Эспада-Синтекс, 1998. – 637 с.
46. *Притика Д. М., Карабань В. Я., Ротань В. Г.* Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: В 4 т. – Київ-Севастополь: Інститут юридичних досліджень, 2000. – Т. 1. – 944 с.
47. *Притика Д. М.* Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 328 с.
48. *Розовський Б., Чувпило О.* Про одну велику «неправду», або Як не можна вести дискусію // Право України. – 2001. – №1. – С. 127–131.
49. Рішення Конституційного Суду України від 11 листопада 2004 року у справі N 1-30/2004 (про захист права власності організацій споживчої кооперації).
50. *Салищева Н. Г., Хаманева Н. Ю.* Административная юстиция, административное судопроизводство // Государство и право. – 2002. – №1 – С. 5–11.
51. *Севрюгин В. Е.* Административный суд – центральное звено административной юстиции // Административное и административно-процессуальное право. Актуальные проблемы. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. – С. 412–423.

52. *Семерак О. С.* Цивільно-правові аспекти регулювання та взаємного захисту іноземних інвестицій на практиці України, Угорщини, Польщі та Словаччини: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К.: б/в, 1999. – 19 с.
53. *Скловский К. И.* Гражданский спор: Практическая цивилистика. – М.: Дело, 2002. – 352 с.
54. *Спасібо-Фатєєва І. В.* Приватне і публічне право: протистояння та методи подолання // *Методологія приватного права.*: Зб. наук. праць (за матеріалами наук.-теорет. конф., Київ, 30 травня 2003 р.) / Редкол.: О. Д. Крупчан (голова) та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 24–33.
55. *Старлов Ю. Н.* Административные суды в России: новые аргументы «за» и «против» / Под ред. и с предисл. канд. юрид. наук, проф. В. И. Радченко. – М.: Норма, 2004. – 128 с.
56. *Стучка П. И.* О системе и пределах материальной или особой части гражданского кодекса // *Революция права.* – 1929. – №5. – С. 3–11.
57. Судові прецеденти щодо розгляду судами окремих категорій цивільних справ. – Х.: Просвіта, 2000. – 232 с.
58. *Сьоміна В. А.* Проблеми законодавчого регулювання та практики розгляду адміністративно-правових спорів: Дис. ... канд. юрид. наук: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого: 12.00.07. – Х., 2004. – 211 с.
59. *Тітов М. І.* До питання про необхідність прийняття господарського процесуального кодексу України // *Роздуми, пошуки, сподівання* (з власного архіву голови суду). – Х.: Ксилон, 2001. – 368 с.
60. *Удинцев В. А.* История обособления торгового права // *Избранные труды по торговому и гражданскому праву.* – М.: Центр ЮрИнфоР, 2003. – 360 с.
61. *Хаманева Н. Ю.* Теоретические проблемы административно-правового спора // *Государство и право.* – 1998. – №12. – С. 29–36.
62. *Харитонов Е. О., Саниахметова Н. А.* Гражданское право. – К.: А. С. К., 2001. – 832 с.
63. *Харитонов Є., Харитонова О.* До питання про значення дихотомії «приватне право – публічне право» // *Вісн. Акад. прав. наук України.* – 2000. – №2. – С. 83–89.
64. *Харитонова О. І.* Методологічні питання розмежування приватного та публічного права // *Методологія приватного права:*

- Зб. наук. праць (за матеріалами наук.-теорет. конф., Київ, 30 травня 2003 р.) / Редкол.: О. Д. Крупчан (голова) та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 86–92.
65. Хозяйственное право: Учебник / В. К. Макутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др.; Под ред. Макутова В. К. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 912 с.
  66. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина, 2004. – 928 с.
  67. *Чудиновских К. А.* Подведомственность в системе гражданского и арбитражного процессуального права. – СПб: Юридический центр Пресс, 2004. – 306 с.
  68. *Шерстюк В. М.* Новые положения Арбитражного процессуального кодекса Российской Федерации. – М.: б/и, 1996. – 312 с.
  69. *Шершеневич Г. Ф.* Учебник торгового права. (По изданию 1914 г.) – М.: Спарк, 1994. – 335 с.
  70. *Яковлев В. Ф.* Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений. – Свердловск: б/и, 1972. – 210 с.
  71. *Яковлев В. Ф.* К проблеме гражданско-правового метода регулирования общественных отношений // Антология Уральской цивилистики. 1925–1989: Сборник статей. – М.: Статут, 2001. – С. 360–380.

Наукове видання

Олексій Васильович Бринцев

**Розмежування компетенції адміністративних
і господарських судів:
проблеми та перспективи**

Редактор *С. А. Пашинська*

Комп'ютерна верстка

В. М. Зеленька

Підписано до друку з оригінал-макета 15.12.06.
Формат 84x108 ¹/₃₂. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 3. Обл.-вид. арк. 3,1. Вид. № 271.
Тираж 300 прим.

Видавництво «Право» Академії правових наук України
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 559 від 09.08.2001 р.

Виготовлено у друкарні СПДФО Білетченко
8 (0572) 58-35-98